

FEJ VAGY ÍRÁS

JELENETEK PÉNZRŐL ÉS HALÁLRÓL

FORDÍTOTTA

MÉSZÖLY DEZSŐ

BEVEZETÉS

Két lánya volt Shakespeare-nek. Zsuzsannát apja mellé temették, kőkriptába, a parókia templomának szentélyébe; Juditot gyep alá, a templomkertbe: sírjának nyoma sem maradt. Talán ez is jelzi a kettejük közti különbséget. Nem tudjuk, mi lehetett Shakespeare véleménye a lányairól; de én úgy érzem, a két lány élete tükrözi apjuk véleményét. Zsuzsanna társasági asszony volt, jól ment férjhez, jómódban élt. Judit homályban maradt: beárnyékolta testvérnénje. Későn ment férjhez a „Kalicka” bukkott kocsmárosához, s öregkorában magára maradt. Talán Shakespeare vizsga szeme s éles ítélete szabott irányt a két nő életének.

A darabban csak egy lány szerepel: Judit. Azt a vigasztaló, gyámoltó szerepet, melyet talán Zsuzsanna töltött be apja életében, én egy öreg szolgálóra bíztam. A dráma érdekében tettem így. Az öreg szolgáló fia Shakespeare helyi üzletfeleinek áldozata. A Shakespeare-hez kapcsolt öregasszony figurája így hídként szolgál a dráma két pillére között. Megőriztem azt, amit lélektani valóságnak érzek: hogy egy nő (Zsuzsanna, vagy drámámban az öregasszony) közel állt Shakespeare-hez, egy másik pedig (Judit, s talán felesége is) távol maradt tőle.

Hasonlóképpen jártam el a hírhedt legelő bekerítés ábrázolásában, mely Shakespeare-t is érintette. Combe figurájába több embert vontam össze. A második képben Shakespeare és Combe aláír egy megállapodást. A valóságban ez a megállapodás Shakespeare és a „bekerítőket” képviselő Replingham kö-

zött jött létre (ámbár Combe is megerősítette később). Shakespeare utoljára Jonsonnal és Draytonnal ült össze inni. Én a darabban csak Jonsont szerepeltetem. Szabadon bántam néhány dátummal is. Shakespeare színháza például 1613-ban égett le, nem 1616-ban. E változtatásokban drámai cél vezetett. Hogy a közönség tudatában megelevenítsünk egy emberi életet, koncentráltan kell ábrázolni annak szétszórt elemeit. Mindezt csak azért említem, hogy elejét vegyem holmi kicsinyes kritikáknak. Darabom történelmi tényeken nyugszik (amennyire ezek megismerhetők), és lélektani igazságokon (amennyire azokat én ismerem). Drámám logikája a valóságban gyökerezik, nem légből kapott polemizálás. Persze nem bizonyíthatom, hogy amit Shakespeare haláláról írtam, igaz. Olyan vagyok, mint aki egy hídról tekint le valami közúti baleset színhelyére. Az úttest nedves, rajta fékezés nyoma látszik, a kocsi összetört, s egy halott fekszik vértócsában az úton. Összeilleszthetem a különféle tényeket, s megmondhatom, hogy mi történhetett. Ortodox kritikusok általában úgy vélik: Shakespeare oly jól vezette kocsiját, hogy sosem érhetett baleset. Az én történetem hízelgőbb Shakespeare-re. Ha nem úgy végezte, ahogy darabomban ábrázolom, akkor holmi maradi fráter volt, vagy más efféle hólyag. Ennél irgalmasabb magyarázat csak az lenne, hogy nem fogta fel helyzetét, vagy már szenilis volt. De elismerem: Shakespeare életrajza nem úgy érdekelt, mint valami történést. Darabom tulajdonképp bármely író és a társadalom viszonyáról szól.

*

Shakespeare megteremtette Leart, a világ legradikálisabb társadalomkritikusát. De Lear éleslátását őrületnek vagy hisztériának ábrázolja a költő.

Miért? Gondolom, részben azért, mert abban az időben ez látszott egyedül járható útnak. De részben azért is, mert ha oly világosan látod a szenvedést, az erőszakot, a hatalom igazságtalanságát, az ártatlanok kiszolgáltatottságát, s mégis benne kell élned mindebben anélkül, hogy bármit is tehetnél ellene – akkor magad is végigszenveded a leírt kínokat, s frásod is ezt a szenvedést tükrözi. Ha ilyen igénnyel fogsz tollat, igazat kell írnod. Bármely hazugság a hóhér cinkosává tesz. A hazugság elárulná az áldozatot, s ez tűrhetetlen volna, hiszen magad az áldozattal azonosulsz, és nincs számodra fontosabb az ő ártatlanságánál, melyben magad is osztozni kívánsz. Ha hazudsz, belerokkan a világ: nincs többé igazság, mely felrója a szenvedést, s nincs többé különbség bűn és ártatlanság között – csak egy örült élhet ilyen kétségbeejtő helyzetben. A művészet mindig épeszű. Mindig a valósághoz ragaszkodik, azt a rendet és igazságot igyekszik megszólaltatni, melyet az ép elme diktál, s melyet többnyire megront a társadalom. Minden képzelet politikus. Telve van sarkalló szenvedéllyel, mohó étvággyal, valóságos szenvedéssel és gyönyörrel – s a képzelet az a vágy, mely a művész teremtő erejét hajtja. A képzelet igazságai szigorúan szükségszerűek és determináltak, nem holmi „kinyilatkoztatásban” világosodnak meg a művész előtt: tanulmány, gyakorlat, munka tárja fel őket. De minden művész érzi, hogy amit megteremtett, az „igaz”, s nincs hatalmában megmásítani. Ehhez képest az élet tetszik inkább szeszélyesnek és önkényesnek – mert a társadalom általában igazságtalanságra és érdekre épül, a művészet azonban a morális igazság kifejezője. A nyárspolgári felfogás azért oly undorító, mert azt hiszi, hogy a teremtő képzelet szeszélyes és önkényes, afféle önkielégítő játszadozás, üres fantázia, nem pedig az emberi fejlődés motorja. Per-

sze a legtöbb művészből éppen ez a fajta igazi teremtő erő hiányzik. Vagy talán csak lebecsülik a fantáziát, mert mások fejükbe verték, hogy a művészet csupán a gazdagok s az értelmiségiek ügye, hogy a tudomány munka, a művészet ellenben csak fényűzés vagy játék. Lehet, hogy azért becsülik le a művészetet, mert oly sok ember megvan nélküle. De csak a modern ipari társadalomban alakult így a helyzet – s talán ez az egyik oka annak, hogy e társadalom oly áporodott és embertelen. S akadnak művészek, akik afféle privát fantáziálásba börtönzik magukat. Amit alkotnak, azt meg kell magyarázni holmi fennkölt, extra nyelven. Írásaiknak, szavaiknak semmi ereje: a néző úgy érzi, minden szó és jel értelmét szótárból kell előbogarásznia. De a képzelőerő nem afféle önkényes fantázia. Képelete ugyanúgy összeköti a művészt közönségével, a világgal, akár ismeretanyaga. Jane Austen képzelőereje gyengébb volt, mint tudása, így elkezdte, hogy a napóleoni háborúkról írjon – semmi nyomuk írásaiban, legfeljebb a szegénységtől való félelem réme kísért. De mert alakjairól ki kellett mondania a tárgyilagos igazságot – hiszen a józan morál ösztöne benne is megvolt – teremtő képzelete szükségképpen elmélyült. A „Meggyőződés”-ben már a szegénység tapasztalatairól is ír – nemcsak félelméről –, s ha tovább él, bizonyára írt volna a háborúról is. Azok az írók, akik nem esnek át ilyen fejlődésen, privát fantáziálásaik börtönébe zárva maradnak, megrekednek stíluskísérletekben, terméketlen homályosságban. Űresek és reakciósök lesznek.

Shakespeare darabjaiban megvan az ép értelem igénye, s annak politikai kifejezése: az igazság. De milyen az élete? Mint birtokos úgy viselkedik, hogy egész magatartása inkább Gonerilé, mint Learé. A Goneril-társadalom támogatta és védte őt börtön-

tőneivel, dologházaival, korbácsolásaival, éhezte-
téseivel, csonkításaival, prédikátori hisztériájával –
a maga egészével.

Példa erre Shakespeare-nek a welcombe-i föld-
bekerítésekben játszott szerepe. Jövedelmének jó
része a Stratford melletti Welcombe községi bir-
tokai után járó árenda (vagy tized) volt. Néhány
nagybirtokos be akarta keríteni ezeket a földeket
birkalegelőnek – a darabomban vázolt okból –, s
fenyegetett az a veszély, hogy a bekerítés Shakes-
peare jövedelmét is érinteni fogja. Választania kel-
lett, hogy a birtokosok oldalára áll-e, vagy a sze-
gény bérlők mellé, akik a bekerítéssel megélhe-
tésüket veszíthették el. Shakespeare a birtokosok
oldalára állt. Azok biztosítékot adtak neki esetle-
ges veszteségei ellen – s ez az írás nem semleges do-
kumentum, mert benne foglaltatik az a kikötés is,
hogy ha a bekerítés ellen harcoló parasztok hozzá
fordulnak segítségért, elutasítja őket. A város va-
lóban írásban kérte segítségét, s ő semmit sem tett.
Az egész küzdelmet jól ismerjük dokumentumok-
ból, de sehol semmi nyoma annak, hogy Shakes-
peare felemelte volna szavát. Talán nem hitte, hogy
a bekerítés sikerrel jár; de ez legjobb esetben is csak
annyit jelent, hogy ült otthon a biztosító levelével,
míg mások szembeszálltak a hatalom túlkapásaival,
mert csak így vethettek gátat annak. Egy időre ab-
ba is maradt a bekerítés. A földeket végül csak
1775-ben kerítették körül.

Lear a dráma elején osztotta fel birodalmát, ami-
kor még önkényes és igazságtalan volt – nem akkor,
mikor már igazságait harsogta világgá.

*

Drámám alcíme: „Jelenetek pénzről és halálról.”
Zárt társadalomban élünk, melyben pénz nélkül
senki sem lehet meg. A pénzt valahogy megkeres-

sük, kölcsön vesszük, vagy lopjuk. Zsiványok, re-meték, csavargók mind a pénzkeresőktől füg-gnek – nincs már vadon, ahová elmeneküljünk: kivágták a rengeteg erdőket. Nincsenek már természetes jo-gok: csak a pénz adhatja és garantálhatja jogainkat. Pénz biztosítja az ételt, a lakást, a nyugalmat, a neveltetést, a szórakozást – még a talajt is, melyen járunk, a levegőt is, melyet beszívunk, az ágyat is, melyben hálunk. Mínderre úgy gondolnak ma már az emberek, mint a pénz termékére, nem az emberi társadalom vagy a föld gyümölcésére. S végül is mindez arra jó, hogy még több pénz teremjen, s a pénz még több dolgot megszerezzen. A pénznek megvannak a maga törvényei és szokásai, s ha pénz-ből élünk, tudomásul kell ezeket vennünk. Ha pénzt akarsz keresni, úgy kell forognod, mint a pénznek. Nemcsak azt akarom ezzel mondani, hogy a pénz ránk üti bélyegét, hanem azt is, hogy ránk kényszerít egy magatartást. Az alamizsnálkodás mintha ez ellen szólna, de valójában éppen ezt erősíti meg. Ha sok pénzed van, adhatsz belőle a szegényeknek, vagy ajándékozatsz néhány festményt a nemzet-nek. De nem adhatod oda mindenedet, hiszen úgy nem maradna tartalékod, senki sem dolgozna ne-ked bér nélkül, s így nem gyűjthetnéd tovább a pénzt. Cselekedeteidet végül is nem holmi emberi nagylelkűség irányítja (az legfeljebb buzdít), hanem önző szükségleteid. A magadnak megtartott pénz erkölcsileg nem semleges – mint az elégséges ruha vagy táplálék –, hiszen a pénzt arra használod, hogy másokra hass vele, olyanokra, akik szintén a pénz rabjai. Tévedés azt hinnünk, hogy a pénzt embersé-gesen is felhasználhatjuk. Mihelyt a megélhetés és a méltóság a pénztől függ, az emberi értékek helyé-be a pénz értéke kerül. Nem kétséges, hogy a mi ipari és üzleti társadalmunkban ez történt. A pénz tönkre kell hogy tegye társadalmunkban az emberi

értékeket, mert amíg ezek az értékek hatnak, addig nem növekedhet elég gyorsan a fogyasztói igény, s ennek kapcsán a profit és az általános foglalkoztatottság. A fogyasztói társadalomnak szüksége van tagjai pénzsóvárságára, hivalkodására, falánkságára, irigységére, tékozlására, önzésére és embertelenségére. Hivatalosan prédikáljuk a morált, de ha mindnyájan „jók” lennénk, összeomlana az egész gazdasági struktúra. Vagyonos emberek nem engedhetik meg maguknak a Tízparancsolat luxusát.

A pénz fontos társadalmi tényező. Általa halmozódik fel és cserél gazdát az a vagyontöbblet, mely nélkül nem születne meg a modern ipar. De most már ott tartunk, hogy a pénzt többé nem a nyomor megszüntetésére használjuk, hanem mesterséges igényeket teremtünk és elégítünk ki vele, úgy, hogy a fogyasztás mindegyre fenntartsa a profitot és az ipari aktivitást. Keynes azt mondta, hogy a fizetőképes keresletet még azon az áron is érdemes fenntartani, hogy „gödröket ásatunk” az emberekkel, és ezért fizetjük őket, csak munkanélküliek ne legyenek. De ironikusan hozzátette, hogy „épeszű társadalmak” bizonyára találnak majd számukra valamilyen társadalmilag hasznosabb tennivalót is. Nos, az a sok vacak, amit a civilizációs fogyasztás számára termelünk, sokkal ostobább és veszélyesebb, mint ama gödrök lennének. S mindez csak arra szolgál, hogy a társadalmat fenntartsa; arra a sokkal fontosabb és nehezebb munkára, mely a társadalmat civilizáltabbá tenné, nem is gondolunk. Azt hisszük, hogy a tudomány korában élünk, pedig ez az alkímia kora is: aranyból próbálunk emberi értékeket kotyvasztani.

*

Úgy látszik, mintha az embereket ijesztő könnyűséggel és gyorsasággal lehetne rávenni a rosszra, de ez csak látszat. Az emberi értékek tudata nem halványul el oly könnyen. Az emberi nemnek vannak hibái, s mint minden fejlődő fajnak, gyengeségei – de az emberi értékek makacsul maradandók, s erősebbek, mint racionális gondolkodásunk. Szükségünk és jogunk van arra, hogy megvédjük magunkat és családunkat; s veszedelem idején inkább segítségünk ismerőseinken, mint idegeneken; de nem szívesen tesszük ezt mások kárára, s nem szeretünk szenvedést okozni. Az ember olyan lény, hogy nehezére esik barátságtalannak, undoknak, pimasznak lennie. Agresszióira mindig van ok, s ellene az egyetlen hatásos fegyver: az ok megszüntetése. A félelem értetlenségből születik, s másképp nem osztható el, mint magyarázattal és megnyugtatóssal. Még az a gyűlölet is, amely félelemből és agresszióból terem, kezdetben nem más, mint igazságra törő szenvedély. Ez nem paradoxon. Miért követelte Shylock ellenfelének húsát? Mert az övét leköpték.

Két fő fajtája van a politikai agresszióknak. Az első a gyenge agressziója az erős ellen, az éhesé a túltáplált ellen. Ezt könnyű megérteni. Az erősek igazságtalanok, s velük szemben sok ember kénytelen a pusztta megélhetésért s elemi jogaiért harcba szállni. Második fajtája az agresszióknak az erős támadása a gyenge ellen. Hogy képes egy amerikai a dzsungelben élő parasztokat bombázni, ha – mint mondtam – az emberi értékek tudata természetében van? Sokba kerül neki: évekig tartó rossz nevelés, számtalan hazugság, aljasság, nyomorult szegénység, gazdasági bizonytalanság vagy becsstelen előjogok szorongató tudata az ára. Az uralkodó morál arra oktat, hogy mindnyájan vadak, mocsokosak, rombolásra készek vagyunk, a civilizált ember számára egyetlen méltó szerep az, hogy felcsap

önnönmaga börtönőrének; ez a morál lépten-nyomon azt hangoztatja, hogy azok ott a dzsungelben még ennél is rosszabbak, olyan vadak, mint az állat, de oly ravaszak, mint az ember – bizonyság rá a történelem. Így hát az amerikai ledobja bombáit, mert elhiszi, hogy ha az a dzsungelbeli vadparaszt egyszer kenujával átszelné a Csendes-óceánt, s ökrös szekerével végigdöcögne Amerikán egész az ő kertjéig, ott nyomban megdézsmálná zöldségeit, s megerősokolná a nagymamáját – bizonyság rá a történelem. Mert a történelem, akár a Biblia, mindenre szolgáltat bizonysgot.

Egy vén fasiszta (vagy egy vén zsigori) mindig keserű és cinikus. Nem mintha a lelkiismeret gyötörné! – hanem mert állandóan küzdeni kénytelen a lelke mélyén élő emberi értékrenddel. Az ember csak úgy lehet boldog, ha békében és kölcsönös tiszteletben él embertársaival. Talán különös ezt mondani a fasiszmus és brutalitás századában, de a világ nem azért boldogtalan és erőszakos, mintha holmi eredendő bűn vagy eredendő agresszió átka volna rajtunk, hanem mert igazságtalanság uralkodik benne. A világ nem abszurd, végül is olyan hely, ahol értelmesen és józanul élhetne az ember.

Persze az igazságkeresők olykor szembekerülnek egymással. De e konfliktusok megoldása csak azért nehéz, mert a „bíró” gyakran bűnösebb, mint a többiek. A legtöbb fennálló társadalmi rend nem az igazság védelmezője, hanem a társadalmi igazságtalanság őre. Ezért oly nehéz egy nemzetben belül vagy különféle nemzetek között egyezsége jutni, s ezért felelősek erkölcsileg a törvénytörő társadalmak a terrorizmusért és bűnhalmazért, melyet maguk provokálnak.

*

Azért írtam a *Fej vagy írás*-t, mert szerintem Shakespeare életének ellentmondásai hasonlítanak a mi belső ellentmondásainkhoz. Ő „romlott látnok” volt, mi pedig „barbár civilizáció” vagyunk. Annyira, hogy társadalmunk képes volna önmagát elpusztítani. Hiszünk bizonyos értékekben, de társadalmunk úgy tartja fenn magát, hogy állandóan rombolja ezeket az értékeket. Így mindennapi életünk mindegyre meghazudtolja reményeinket. Ez teszi világunkat oly lehetetlenné (abszurdá), s ez teszi gyakran tulajdon fajtánkat gyűlöletessé. A morál visszaszorult a felszínre: részletekre, apróságokra korlátozódik. Olyan könnyű így élni? Vajon nem vesz-e körül mindenütt kiábrándultság, keserűség, cinizmus, tehetetlenség, s tulajdon gyengeségünk érzete, mely abból ered, hogy tudjuk: olyasmire tekozzoljuk energiánkat, ami végül is nem boldogít? Ez jellemzi társadalmunk egész területét, az abszurd színházat éppúgy, mint az ifjúsági klubok betört ablakait. Nem mondunk hát semmi különöset azzal, hogy csupán az emberi értékeken alapuló élet boldogíthat bennünket. Ha fennmaradunk, kétféle jövő képzelhető el számunkra. Az első: hogy holmi mesterséges hangyákként élünk, születésünktől bekapcsolódva egy szigorú társadalmi szerkezetbe. A másik: hogy olyan emberekként élünk, akiket a természettől velük született értékek kormányoznak.

*

Nem sokat ér, ha elhatározzuk, hogy boldogabbak, józanabbak és bölcsebbek leszünk. Mert ez a társadalomtól is függ: életünkön csak úgy változtathatunk, hogy megváltoztatjuk a társadalmat is, benne játszott szerepünkkel együtt. Ha például egy társadalom kapzsiságra sarkall, s mégis más társadalmak szegénységére épül: érthető lesz az, amit

mondok, minden különösebb „megvilágosodás” nélkül. Milyen társadalmat akarunk hát? A korábbi egyszerűbb kultúra, mely szorosán a földműveléshez tapadt, végleg elmúlt, s nem él már elég ember a régiekből, hogy továbbadja e kultúra mesterségbeli fogásait. De azok különben is túlságosan kezdetlegeseek ahhoz, hogy kielégítsék az ipari kultúrában felnőtt s a környezettel erősen technikai viszonyban álló tömegeket. Tudomásul kell hát vennünk ipari kultúránkat, s el kell azt választanunk a szemérmetlenül burjánzó üzletiességtől. Egy gyár önmagában nem rossz dolog. Attól függ, hány gyár van még rajta kívül, mit termelnek azok, s hogy vannak megszervezve. S végső soron e kérdésekre nem adhatnak választ csak e gyárak munkásai.

Még mindig vannak, akik azt hiszik, hogy a munkások afféle majmok, s naphosszat a fákon hintáznának, ha nem volna, aki kordában tartsa őket. Azt kérdik: hogy tudnának a munkások ebben a zűrzavarban rendet teremteni? Pedig a kérdés az: hogy vághatnánk ki magunkat ebből a zűrzavarból? Épp a demokrácia hiánya tesz oly tehetetlenné. Problémáinkat nem oldhatja meg több információ, több ellenőrzés, több társadalomszervezés, több kényszer, több jutalom, több szakszerűség. A szakemberek csak tovább kavarhatják e zűrzavart, s tovább komplikálhatják újabb elemekkel. Az ipari szervezet hibái legalább annyira politikai, mint technológiai fogyatkozások. Mégis mi történik? A zűrzavart nem a zűrzavar okának kiküszöbölésével próbálják megszüntetni, hanem úgy, hogy létrehoznak egy új apparátust a zűrzavar összefogására és újjászervezésére, majd egy még újabbat, hogy az irányítsa az új apparátust. (Mínderre a szállítás szervezése a legjobb példa.) Semmi logika a struktúrában, semmi remény a szervezés egyszerűsítésére, semmi fegyelem a fejlődésben. A technológia lehet

a problémák megoldásának egyik útja. De a *totalisan ipari kultúra* időről időre csödbe fog jutni, talán gyakrabban is, mint más kultúrák, mert egyes részeit nem fogja össze szerkezeti integráció, s a különféle technológiák egymással állandó konfliktusban vannak. Azért van káosz, mert a gépesítés és a technológia fölébe kerekedett az embernek. Egyetlen járható út egy jól funkcionáló egyszerűség felé az, ha az emberek maguk döntenek el, hogy akarnak élni és dolgozni, s milyen közösségekbe akarnak tömörülni. Csak így nem lesz a nép az egyre szaporodó gépek szolgája.

A politikusok háromszáz éve beszélnek demokráciáról, s most már a nép is megkívánja azt. Az állam és a többség elvesztette mítoszát, a hatóság társadalmi szervezete nem vált már ki tiszteletet és féltelmet. Világos, hogy ha valakinek a hatalma Istentől származik, az tiszteletet ébreszt. De egy szakembernek már nincs ilyen természetfeletti morális kisugárzása. Miért ne dolgozzék ő érted? Igen, ha már senki sem hisz Istenben, hogy is kormányozhatná fölöntje hatásosan a világot? A legtöbb ember nem hiszi már, hogy ha Isten fia e földre szállna, bizonyára Etonba járna iskolába. S a legtöbb munkás nem hiszi többé, hogy vannak olyan emberek, akik nála jobban tudják, hogyan kell öneki élnie és dolgoznia. Ez nem jelenti azt, hogy mindaz, amit a munkások tesznek, mindig ésszerű és praktikus. A felelős cselekvés előfeltétele a felelős hatalom. Az szolgál majd tapasztalattal, az tanít meg rá, mit nem tudsz, s milyen képzésre van szükséged. S akkor van itt az ideje a felelősség megragadásának, amikor a jelen vezetői már nem tudnak élni felelősségükkel. Most ez a helyzet. Problémáink nem tűnnek el egy csapásra, és nem léphetünk át zökkenő nélkül egy ésszerűbb társadalomba. De a társadalomban ismét megindulnak majd ésszerű

folyamatok, s a problémák megoldódhatnak ahelyett, hogy tovább bonyolódniuk. A társadalom számára új célt kell kitűznünk, új kultúrát kell választanunk. Készen áll már egy ellenzéki kultúra, századok során fejlődött ki: úgy hívják, hogy *demokrácia*.

Bibliográfiai jegyzetek:

A legtöbb Shakespeare-életrajz alig tesz említést a welcombe-i legelő bekerítésekről, de a teljes dokumentáció és a legbővebb magyarázat megtalálható E. K. Chambers: *William Shakespeare* című kétkötetes művében.

Személyek

SHAKESPEARE
ÖREGEMBER
A FIA
WILLIAM COMBE
BEN JONSON
JEROME
WALLY
ELSŐ ÖREGASSZONY
JUDIT
LÁNY
JOAN
MÁSODIK ÖREGASSZONY

Első rész

Első szín: kert
Második szín: kert
Harmadik szín: domb

Második rész

Negyedik szín: kocsmá
Ötödik szín: mező
Hatodik szín: szoba
Az első rész után szünet

Warwickshire, 1616 és 1617

ELSŐ RÉSZ

ELSŐ SZÍN

Kert. A háttérben végig élősövény. Baloldalt a sövényen keresztül átjáró vezet. Távolabb jobbra alacsony kapu, mely az utcára szolgál. Egy pad. A ház bal felé lehet, de nem látszik. Üres a szín, csend van. Bejön Shakespeare. Kezében papírlapok. Leül a padra. Némán olvassa az egyik lapot. Az átjárón egy öregember jön be; nyesen kezdi az élősövényt, először kívülről, azután belül kerül, s ott folytatja a munkát. Csend. Judit jön a ház felől. A két férfi nem figyel föl. Az öreg egyre dolgozik a nyeseöllővel

JUDIT (*Shakespeare-hez*) Nem fázik? (*Egy kis szünet*) Combe van itt.

Shakespeare bólint. Judit körülnéz, majd visszamegy a házba. Shakespeare leengedi kezét, de a lapok a markában maradnak. Csönd

ÖREGEMBER (*elégedetten*) Ez idén utoljára nyírom.

Csőnd. Az öreg folytatja a sövénynyírást. Egy fiatal lány jön az úton, s megáll a kapunál. Pajkosan mosolyog az öregre

LÁNY Hogy s mint? (*Az öreg fejével Shakespeare felé int. A lány csak most veszi észre. Udvariasan*) Szép reggelünk van, uram, hál' istennek. (*Shakespeare bólint, a lány kinyújtja felé a kezét. Egy pillanatnyi szünet*) Egy kis pénzt, ha lehetne... Mi az magának?

ÖREGEMBER Hogy kerülsz ide?

LÁNY Magam lábán.

ÖREGEMBER Hova igyekszel?

LÁNY A nénémhez, Bristolba. Nálunk mindenki meghalt. A néném ott egy gazda felesége... majd csak adnak munkát. *(Menni készül)* Nem akarok zavarni...

SHAKESPEARE Maradj, csak maradj. *(A nő megáll)* Inkább pénzt, mint ételt?

LÁNY Hát – az kéne inkább. *(Shakespeare feláll, és távozik balra, a ház felé)* Csak nem akar elvitetni? *(Az öregember rámosolyog a lányra. A kapuhoz lép, és kinyitja. A lány bizonytalanul)* Semmi baj? Nem tudtam, hogy... *(Az öregember gondosan átsegíti a küszöbön, lábával csukja be maguk mögött a kaput. Körülnéz, majd csecserészni kezdi a lányt. A lány riadtan néz körül)* Ne itt.

ÖREGEMBER Úgyes lány vagy, hallod-e, hadd csecserészlek meg.

LÁNY Van pénze?

ÖREGEMBER Várj meg a kertben, odale a gyümölcsösbe.

LÁNY *(a ház felé pillant)* Hát az?

ÖREGEMBER Senki se lát le odáig. Van pénzem, szedd a lábad, s csendben légy. Mingyá mék utánad. *(A lány eltűnik az átjárón keresztül. Az öreg újra fogja az ollót, s nyesi tovább a sövényt. Shakespeare visszatér a házból. Kezében erszény, Az öregember mosolyogva)* Odébbállt.

SHAKESPEARE Hívja vissza. Nem járhat még messze.

Az öreg lassan kimegy a kapun, még mindig kezében az olló. Jobbra-balra nézelődik, aztán kiált

ÖREGEMBER Hé, te lány! *(Visszajön a kapun)* Sehol. *(Shakespeare zsebre teszi az erszényt. Az öreg halkán nevetgél magában, épp csak anynyira, hogy Shakespeare is hallhassa; de az nem*

figyel föl. Az öregember hátralép, úgy nézegeti a sөvényt) Jövö tavaszig ezzel semmi gond.

Shakespeare nem felel. Az öreg kimegy az átjárón, Shakespeare egyedül marad. Leül a padra. Mellette a papírlapok. Megkondul a kápolna harangja, egész közölről. Shakespeare nem hallgat rá. Egy öregasszony jön a házból, elötte kötény

ÖREGASSZONY Hol az öregem? (*Shakespeare vállat von, az öregasszony kiált*) Apó! (*Shakespeare-hez*) Az asztalon van az itala odabe, ha tán... (*A harangozás abbamarad*) Ha tán látná. (*Újra kiált*) Apó! (*Shakespeare-hez*) Combe úr beszélget odabe Judittal. Nem kéne ideki üldögelni... Ilyenkor már igencsak hús a levegő.

SHAKESPEARE Még van egy kis ereje a napnak.

ÖREGASSZONY Alighanem. (*Rövid szünet*) A föld végett jött Combe. Reggel! Valami vásárt akar csinálni, különben este jönne. (*Shakespeare nem felel*) De mennyit suttognak róla! Ki ezt tudja, ki azt tudja. (*Egy kis szünet*) Majd csak kiböki, mit akar. (*Rövid szünet*) Folyton engem faggatnak a népek, hogy mit tudok. Maga is belekeveredik ebbe... még rajtaveszthet.

SHAKESPEARE A fia is faggatja?

ÖREGASSZONY Meg még sokan... Mit fog neki mondani?

SHAKESPEARE A fia kérte, hogy vallasson ki?

ÖREGASSZONY Összetették a fejüket... S azt sütötték ki, hogy én kérdjem meg.

SHAKESPEARE Én nem tudok semmit.

ÖREGASSZONY Mégis, mit csinál majd?

SHAKESPEARE Ráérek.

ÖREGASSZONY Jobb előbb, mint később. Ha ez elkezdni bekeríteni a mezőket, sorra megy itt tönkre minden család. Egy vasuk se marad. Erről sze-

retne magával beszélni a fiam. Azt mondtam neki, nézzen be ma reggel.

SHAKESPEARE Úgy.

ÖREGASSZONY Azt gondoltam, meghallgatná...

William Combe jön a ház felől

SHAKESPEARE Jó reggelt, Will.

COMBE Jó reggelt kívánok.

ÖREGASSZONY Jó reggelt kívánok.

Shakespeare fejével int, mire az öregasszony távozik jobboldalt, a kapun át

COMBE Szép a kert. Hát ebben leli kedvét?

SHAKESPEARE Nem, én csak gyomlálgatok. Elfáradtam. A juharfákat még én ültettem.

ÖREGASSZONY *(kint az úton)* Apó!

COMBE London után jó pihenés. De odafigyelhetne egy kicsikét az itteni dolgokra is. Be tudnánk szerezni magát a városi tanácsba.

SHAKESPEARE Ne, ne.

COMBE Ha nem, hát nem. Mert ha nincs kedve, nincs értelme. Pedig futná az idejéből. Kár.

ÖREGASSZONY *(odakint)* Apó!

COMBE Hogy van a felesége?

SHAKESPEARE Csak egyformán.

COMBE Hát... üldögéljen, aki üldögélni szeret... én persze belepusztulnék. Hallotta, mit beszélnek?

SHAKESPEARE Hallottam valamit...

COMBE Ez egyszer igaz a szóbeszéd. Több mint kétszáz hektár föld odaki Welcombe-ban mind parasztok, árendások kezén van. Olyan apróra szétparcellázták, hogy ott már senki sem tudja, meddig kié a föld. Az ember nem gazdálkodhat úgy, ahogy szeretne – mindünknek azokhoz a nyavalyás parasztokhoz kell igazodnunk.

SHAKESPEARE Mindnyájunknak?

COMBE Nekem, meg még két nagyobb birtokosnak. De csak megcsináljuk a bekerítést. Újra ki-

szabjuk a birtokhatárt, akkorára, amekkorát a régi diribdarab földjeink kitennének, és körülkerítjük sövényvel, árokkal. Akkor aztán úgy gazdálkodhatunk, ahogy akarunk. Azoknak az árendás parasztnak majd adunk új bérleteket másutt. Persze csak akinek hosszú lejáratú szerződése van... Aki rövid lejáratra szerződött, annak nem hosszabbítunk. Ott van még maga, meg az egynéhány árendaszedő birtokos.

SHAKESPEARE Az árenda! Én a magam birtokát abból vettem, amit éveken át frással kerestem.

COMBE A parasztnak aszerint fizetik magának az árendát, hogy mennyi a hasznuk: így hát minden változás a maga bőrére megy. Mert a maga jövedelme alighanem az árendából kerül ki. Bölcs befektetés.

SHAKESPEARE Biztonságra törekedtem mindig. Igaz, hogy ha megcsinálja ezt a bekerítést, áttér a búzáról a birkára?

COMBE Jószorival. A birka olcsóbban kél el, mint a búza, de még így is a legjobban fizet. Nem megy el az ember pénze cselédbérre. Nincs több szántás, vetés, aratás, cséplés, fuvarozás, elég egy-két öreg pásztort fogadni... azok, ha kell, mészárosnak is beválnak... a birka felségesen fizet!

SHAKESPEARE De látja, én ráfizetek erre a változásra. Nekem nem megy el pénzem bérre, én csak beszédem az árendát.

Az öregasszony bejön a kapun, keresztülvág a kerten, s balra távozik

COMBE (*praktikusan*) Mindenkit a pénze vezet. (*Egy pillanatra elnéz balra, aztán visszafordul Shakespeare felé*) Van itt még egy bökkenő. A városi tanács is kap az árendából. Azt a szegényekre fordítja – van belőlük bőven, vagy hétszáz fő –, nem számítva a cigányokat meg a csavargókat... Nagy pénzről van szó, látja!

SHAKESPEARE A tanács majd szembefordul ám magával. Egy csomó parasztnak egyáltalán nincs is szerződése írásban. Csak úgy örökölték a bérletet az apjuk után, ahogy már az apjuk is örökölte, nagyapjuk is, dédapjuk is... Ha maga most kiszorítja onnan ezeket a kisbérlőket, akkor az lesz a vége, hogy nem hétszáz szájat kell betömni, hanem sokkal többet! S ha még hozzá maguk nem termelnek búzát, a kenyér is megdrágul...

COMBE De akkor majd érdemes lesz több búzát termelni, s erre megint lemegy a kenyér ára. Távatban kell gondolkodni, Will! Én a magam hasznára csökkentem a bért, és fölnyomom az árakat. Ezt a város nyögi, de nem sokáig. Mióta a világ világ, mindig ez volt a sorja. Az emberek számarak: répa kell nekik, meg bot: elől a répa, hátul a bot, különben semmire sem mennek. Az ember csak annyival különb az állatnál, hogy ezt érti: tudja, mire való a répa meg a bot. Ezért szabadulhatunk meg a hitványabb parasztoktól. Csak az éhezőket szaporítják, termesztik, mint a gabonát! Hétszáz koldust egy olyan városban, ahol özszeviszsa kétezer lélek sincs! De a tanács, persze, ellenem fordul. Nincs ínyükre etetni az új koldusokat, azt lesik, hogy majd a történelem sora intézkedik helyettük. Ezek frogatnak magának segítségért.

SHAKESPEARE Ezt ki mondta?

COMBE A barátaim, ott a tanácsban. Maga a legnagyobb árendaszedők közt van. Magát respektálják. Tán arra is gondolnak, hogy lehetnek barátai Londonban. Maga könnyen az utamba állhat.

SHAKESPEARE Helyben vagyunk.

COMBE De ne topogjunk egy helyben. Akar meg egyezni velem?

SHAKESPEARE Maga^rmost nagyobb haszonhoz

jut. Könnyen kártalaníthat engem, ha kár ér a változással. És a tanácsstagokat is.

COMBE Mindent megpróbálok. Remélem, meg tudom tartani a répámat.

SHAKESPEARE Sok pénzt beleöltem a birtokba.

COMBE Megmondom, miért jöttem: szavam adom, hogy nem éri magát semmi veszteség, ha számíthatok a segítségére.

SHAKESPEARE Azt mondja?

COMBE Ne támogassa a tanácsot meg a kisbérlőket. Ha a tanács a nyakára irkál, ne törődjék vele. Csak hümmögjön, mondja azt, hogy nem készül itt semmi különös. Üldögéljen a kertjében. Megfizetek érte.

SHAKESPEARE Ne túlozzunk. Én a magam ügyét védem. Se magát nem támogatom, se a várost nem támadam.

COMBE Ennyi nekem elég. Nem kell ezt belefoglalnunk a szerződésünkbe, az nem jól hatna – de a sorok közt ott lesz. Ha egyszer aláírtuk a megállapodást, maga úgyse fog engem támadni: ezután is megkapja az árendát, ugyanúgy, mint eddig, s én biztosítom, hogy nem lesz semmi külön kiadása. Ez komoly biztosíték. Megéri egy kicsit elüldögélni érte, itt a kertben.

SHAKESPEARE Egyszóval, maga biztosítja nekem a különbözetet – úgy értem, ha a bekerítés után kevesebb lesz az árenda, mint most. Milyen összegben egyezünk meg?

COMBE Bizza csak rám magát.

SHAKESPEARE *(egy papírlapot tart Combe elé)* Én biztonságot akarok. Még egyszer nem tudok gondoskodni a jövőmről. Apám vénségére tönkrement. Könnyelmű volt.

COMBE *(kezében tartva a papírlapot)* Értem. Rendes ember volt, de könnyelmű... Hát jól van!

Majd kijelölünk független asszessorokat. Hány legyen?

SHAKESPEARE Még egy kérdést! Van vagy ötven hektár saját földem a határban. Erre pályázik?

COMBE Nem, nem nyúlunk mi a maga birtokához, ez az egész dolog csak azt az árendát érinti, amit a közbirtok után húz.

Az öregember besiet a kertbe a sövény nyílásán keresztül. Arcán rémület is, kihívás is, izgalom is, derű is. Körülnéz, néhány lépést hátrál a sövény felé, s ott megáll. Shakespeare és Combe rá sem hederít. Combe a papírlapot olvassa. Egy pillanatnyi csönd, majd az öreg fia dühösen bukik be a sövény nyílásán. Csupa indulat, de száját összeszorítja. Az öregre pillant, mielőtt kifakadna

FIÚ Barom.

ÖREGEMBER (*kurtán fölnevet*) No csak!

FIÚ Vadállat! Fényes nappal! Az országút mellett! Akármelyik kölyök bekukkanthat a kerítés fölé!

Combe föláll

ÖREGEMBER (*a fiára mutat*) No né!

FIÚ Vén fejjel! Billegeti azt az aszott farát! Csurog a nyála, mint egy torkos tacsónak!

COMBE Valami nőt fogott.

FIÚ Nem szégyelli magát? Fényes nappal, Isten, ember, mindenki szeme láttára? Ide süllyedni! Barommá! Hogy szedte azt a ronda vén lábát!... Iszkolt, mint a tolvaj... Förtelem! (*Judit és az öregasszony jön a ház felől*) Oda nézzenek! Itt, ahol a felesége, a fia is megláthatja!

JUDIT Miről van szó?

ÖREGASSZONY Apó, odabe az italod az asztalon...

ÖREGEMBER Csak ne küldj be engem! Nézzék csak, hogy belepirult.

COMBE *(a sövényhez lép, s átkiabál)* Hé, te lány! Ide gyere!

FIÚ Rúgják ki! Micsoda mocsok! Kergettem a fák körül!... Szökött volna a kerítésen át!... Mer rájuk zártam ám a kaput, mihelyt megláttam, mibe sántikálnak! *(A sövényhez megy, s átkiabál)* Gyere ide! *(Ismét az öreghez fordul)* Mint a barmok! Förtelem! *(A többiekhez)* Nem átalotta fejire borítani a szoknyáját.

COMBE *(kiáltva)* Arra nem jutsz ki! Be van zárva! *(Csend. A lány megjelenik a sövény nyílásában)* Nem vagy te idevalósi.

LÁNY Bristolba igyekszem, kérem.

COMBE Munka után?

LÁNY *(bólint)* Elmehetek?

COMBE A család persze kipusztult, az urad meg otthagyt. Igaz?

LÁNY Nincs, uram. De a család az kipusztult. Elmehetek?

COMBE Kid van Bristolban? Húgod, nénéd, nagybátyád?

ÖREGEMBER *(nevet)* Nénikéje van ott. Majdnem ráhibázott az úr.

COMBE Uramisten, micsoda csávában vagyunk! A fél ország egy csapásra koldusbotra jut! Vándorolnak országszerte, rokonokat keresnek az isten háta mögött is. A törvény kimondja, hogy senki ott nem hagyhatja a lakóhelyét passzus nélkül. Hol a passzusod?

LÁNY Nem vagyok én kóduš, kérem.

FIÚ Combe úr benn ül az esküdtszékben! Most megjártad! Elhúzzák a nótádat.

SHAKESPEARE *(a fiúhoz)* Mít kerestél a keremben?

Mindnyájan megfordulnak, és Shakespeare-re néznek

FIÚ Jöttem meglátogatni az urat... Anyám azt mondta...

A lány elsírja magát. Mind órá néznek

LÁNY Vár a néném Bristolba. Mindenki meghalt otthon...

JUDIT Hol?

LÁNY Coventryben.

JUDIT Meg tudod mutatni a sírjukat?

LÁNY Puszta földbe temették el őket. Nincs mit megmutatnom.

COMBE Minden héten kerül elénk egy ilyen, Judit. Pénzért mindenre kaphatók – de legszívesebben semmit se csinálnak. Hazudnak, ha megszólalnak. Mikor a gyerek először kiböki, hogy „papa”, már az is hazugság. (*Kurtán nevet*) Az a törvény, hogy vérig korbácsoljanak a piacon, s aztán hazasuppoljanak Coventrybe. Tudod ezt?

LÁNY Csak nem akar megkorbácsoltatni? Egyszer már megcsapattak, attól hibbant meg a fejem... Nem is mertem akkor emberek közé menni... Csak szédelegtem, s lerogytam az úton. Ez még kislány koromba vót, most már csak megvagyok valahogy.

COMBE Ha meghibbant a fejed, ettől majd rendbe jön. A doktorok is korbácsoltatják a bolondokat. Örömet hallgatnék a szívemre, de első a közérdek. Jókötesű lány vagy te, szabadban hálsz, edzett az irhád. Kutya bajod se lesz. Ha így élsz kényedre-kedvedre, fizetned kell érte. (*A fiúhoz*) Vidd a fogdába.

A fiú megfogja a lányt, hogy kivonszolja

LÁNY (*komolyan, sírás nélkül*) Ne csapasson meg, uram. Attól megzavarodik a fejem. A strázsamester felesége is mondta, hogy gyalázat, ha

megkorbácsolnak. *(A fiú kihurcolja a sövény nyílásán keresztül. Ezután már kintről hallatszik a hangja)* Itt roskadok le az útra, ne korbácsoljanak!...

COMBE Hja, mindenkinek nem lehet a kedvére tenni. *(Shakespeare-hez)* Megmutatom azt az írást a fiskálisoknak, aztán még beszélünk róla. Isten áldja.

Combe balra el. Judit vele együtt megy ki

ÖREGEMBER Csak kicsinálta!

ÖREGASSZONY Menj be, vár az ital. *(Az öreg bemegy a házba)* Ne haragudjon, hogy ordított a fiú. Ezeknek a fiataloknak semmi türelme nincs. Komiszabbak nálunk. Remélem, nem keserítette meg nagyon az apját.

SHAKESPEARE Hát megcsinálják a bekerítést.

ÖREGASSZONY És maga?

SHAKESPEARE Majd meglátom.

ÖREGASSZONY Valami írást adott neki.

SHAKESPEARE Még nem dőlt el semmi. Nem verte fel a feleségemet ez a kiabálás? Nézzen be rá.

Az öregasszony balra el. Shakespeare leül a padra. Maga elé mered

MÁSODIK SZÍN

Kert. Hat hónappal később. Az öregasszony meg Judit üldögél a padon

JUDIT Boldog volt a házassága?

ÖREGASSZONY Boldog. Volt hét jó évünk az elején. Aztán jöttek azok a fogdmegek, egy vasárnap... A sírkövek mögé bújtak el a templom előtt, s mikor jött ki a nép az Úrvacsoráról, elkapták a férfiakat. Tengeren túl vitték őket.

Még most is eszembe jut néha. Özönvíz előtti idők...

JUDIT Hét esztendő egy emberéletből. A legtöbbször ennyi se jut.

ÖREGASSZONY Három évig volt oda. Aztán úgy hozták haza ketten. Fejbe kólintotta egy fejsze foka, mert mellette sújtott le valaki egy kinyúlt emberre, s ahogy lendítette a fejszét, a fokával őt találta. Nem az élivel, szerencsére. Akkor ott maradt vóna. Így csak meghibbant, olyan, mint egy tizenkét éves gyerek. De azért éppúgy akarózik neki, mint akármelyik férfiembernek. Anyja is vagyok, asszonya is vagyok.

JUDIT Boldog ember. Nem felelős semmiért. Nem köteles semmire.

ÖREGASSZONY Gyerek, de rémlik neki, hogy valaha férfi volt. Lappang benne valahol a büszkeség. Nagy kereszt ez rajtam – mintha egy bolonddal volnék összebilincselve. Megecsik, hogy este hazajön, s órákig zokog. No, megyek már vissza dolgozni. Őt hallani mindenütt a házban, minden szobában, az egész kertben.

JUDIT A fiának még nehezebb lehetett. Egy gyerek volt az apja.

Shakespeare jön a ház felől

ÖREGASSZONY Nem vesz fel kabátot?

SHAKESPEARE Hideg van? Belülről úgy láttam, jó idő van.

Az öregasszony föláll, s megy balra a házba

JUDIT Anyánál volt bent?

SHAKESPEARE Tessék?

JUDIT Ne hozzuk le? Hátha használ neki ez a tavasz.

SHAKESPEARE Jól megvan ő a szobájában.

JUDIT Mikor megy vissza Londonba?

SHAKESPEARE Nem tudom.

JUDIT Azt hittem, a Blackfriars mellett akar venni valami telket.

SHAKESPEARE Már megvettem. *(Az öregasszony jön a házból egy köpennyel. Shakespeare-re teríti. Shakespeare idegesen)* Hagyjon békén. *(Lerázza magáról a köpenyt, s odalöki az asszonynak.)*

ÖREGASSZONY Itt hagyom.

Az öregasszony a padra teszi a köpenyt, és bemegy a házba

JUDIT Ez éven nem is utazik el?

SHAKESPEARE *(még mindig idegesen)* Nem tudom.

JUDIT Mondta ezt anyának?

SHAKESPEARE Ez őt nem érdekli.

JUDIT Megöregszik, ha egész nap csak itt ül.

SHAKESPEARE Már öreg vagyok.

JUDIT Mindig olyan nyughatatlan volt, jött-ment, nevetett. Ennek már vége. Olyan fáradtnak látszik mostanában.

SHAKESPEARE Nem aludtam az éjjel. Az a sok ember az utcán... az a sok ordítózás. Olyan világos volt az ég, mint nappal.

JUDIT Valaki gyújtogat. Mindenki ezt beszéli.

SHAKESPEARE Majd vödörket állítok a lépcsőre, az ajtók mellé. Legyen bennük víz mindig, gondolj rá. Istennek hála, nem zsúpfedelünk van.

JUDIT Miért nem ad borralót a strázsán, hogy vigyázzanak ránk?

SHAKESPEARE Már adtam.

Csönd. Judit Shakespeare-re néz, majd föláll, bemegy némán a házba. Shakespeare egyedül marad, hátradől, fejét enyhén félrebillenti, két kezét ölébe ejti. Behunyja a szemét. Csönd. Az öregember csendesesen belép a sövény nyílásán. Kezében lóg az olló. Rá se hederít Shakespeare-re. Megáll, és tenyerével megtapogatja

a sövényt, mintha vak lenne. Aztán nyírni kezdi. Shakespeare hirtelen észreveszi. Meghökken, de nem szól és nem mozdul

SHAKESPEARE Mióta van itt?

ÖREGEMBER Csak ezeket az új hajtásokat nyese-
sem le, hogy levegőt kapjon, vastagodjon a bo-
kor. Csak nem vertem fel? A lánya pörölt, ugye?
Maga nem bírja az asszonyveszekedést. Van ma-
gának jó ökle. A férfiembernek két olyan tagja
van, amékből az asszony ért. Az egyik az ökle.
A lánya nem üldögélhet itt magával egész nap.

*A lány megjelenik a kapu előtt. Az öreg rá-
néz, a kapuhoz megy, és kinyitja. A lány hirtelen
besurran, és szorosán a sövény mellett áll meg*

SHAKESPEARE *(a lányra néz, csak egy pillanat
múlva ismeri föl)* Hazaküldtek.

ÖREGEMBER Nincs hova lennie. Ha visszamegy
oda, megin megkorbácsolják. Azér menekül.

SHAKESPEARE Jobb, ha nem jársz az utcán.
Megismernek.

LÁNY Leginkább éjszaka járok. Máma kirázott
a hideg. De vót annyi eszem, legörnyedtem, hogy
ne lássák... Mintha csak a kötényem porolnám.

SHAKESPEARE Hol hálsz?

LÁNY Fészerekbe, kiégett házakba.

SHAKESPEARE Reszketsz.

LÁNY Reszketek én mindig! Mióta megkorbácsol-
tak. Megmondtam nekik, hogy így lesz. *(Vállat
von)* Nem fázom én, mégis reszket kezem, lá-
bam, a fogam is vacog. *(Mutatja az alsó karját)*
Nézze, milyen ripacsos a bőröm itt, mintha ki-
rügezett vóna.

SHAKESPEARE Hogy húztad ki a telet?

ÖREGEMBER Én etetgettem.

LÁNY Hébe-hóba. Nem számolhattam rá mindig.
Néha meg a legények jártak ki hozzám a kiégett
házakba. De most már elmaradoznak. Aszon-

gyák, beteg vagyok. Mondom nekik, hogy semmi bajom, ez a korbács nyoma. De csak akkor gyűnnek, ha részegek. Nem tud valami orvosságot reszketésre?

SHAKESPEARE Nem.

LÁNY Hiába takaródzom be, csak reszketek. Próbálom a kezem nyugodtan tartani. . . Odaülök a tűzhöz. . . Hiába, csak reszketek. Hidegbe is, melegbe is. Bizony. Tűbe fűzni se tudok, abbul nem élnék meg. De majd csak megszokom. Még jó, hogy a fejem nem reszket.

SHAKESPEARE *(az öreghez)* Maga meg-megeteti, s aztán vele hál.

ÖREGEMBER Nyomorult teremtés. De csak elmulatunk együtt.

LÁNY Csak elnevetgélünk.

SHAKESPEARE Min?

ÖREGEMBER Hát. . . azokon a fickókon.

LÁNY Hogy milyen maskarák.

ÖREGEMBER Micsoda kalapok!

LÁNY S mit össze nem beszélnek!

ÖREGEMBER Úgy megkevernek, hogy a neved is elfelejtetted.

LÁNY Sürögnek-forognak, nem nyugosznak egy szusszanásra sem. „Hogy s mint?” . . . *(Az öregember meg a lány nevet)* Annyira nevetünk, hogy el kellek takarni a képünket.

ÖREGEMBER Hogy el ne kapjanak.

Megint nevetnek

LÁNY Az ám! *(Kinyújtja kezét)*

SHAKESPEARE *(kiált)* Hé, odabe!

A lány a kapu felé fut

ÖREGEMBER Ne ijedez! Asztalhoz ültet tisztelességgel, mint akármelyik jámbor keresztyént.

Judit jön a házból

SHAKESPEARE Etesd meg. S keríts neki valami kendőt vagy ruhát. . . Vagy mind a kettőt. Adj

neki az anyád holmijából, úgysis csak a ládában porosodik.

JUDIT (*bizonytalanul*) Ismerem valahonnan. (*Felismeri*) Ez az... (*Shakespeare-hez*) Nem. Ha egyszer jóllakatom, sose szabadulok tőle többet.

LÁNY Az ám, egy kis pénzt adjon inkább, s odébbállok. Nem kell engem etetgetni.

SHAKESPEARE Gondoskodni kell róla.

JUDIT Lopni fog a nyomorult, ha itt tartjuk.

LÁNY Jól beszél a kisasszony. Kár énbennem bízni. Csak egy kis pénzt adjon. Mi az maguknak?

Megkondul a harang

JUDIT (*az öregemberhez*) Gyakran beengeded a kertbe?

ÖREGEMBER Nem.

JUDIT Milyen gyakran?

Shakespeare leül a padra

SHAKESPEARE (*a lányhoz*) Várd meg itt a kertben a sötétedést. Aztán menj tovább. (*Judithoz*) Adj neki pénzt... Vagy nem! Hozd ki az erszényem.

LÁNY (*a sövény nyílását nézi, s habozik*) Nem megyek oda még egyszer.

SHAKESPEARE Zárva van a kertajtó.

A lány eltűnik a nyíláson át

JUDIT Mért fél úgy?

SHAKESPEARE Azért reszket, mert megkorbácsolták.

Judit bemegy balra a házba

ÖREGEMBER Most zabos ráánk. A fiam is zabos. Dühöng, jár alá s fel. Aszondja, maga a szegények ellen van. Az öreg Combe megkaparintja a legjobb földeket. Csak olyat hagy másnak, ahol nem terem meg semmi. (*Megvonja a vállát*) Én mindig mondom neki, hogy maga olyan bogaras öreg, de a légynek se vét. Az a fiú mind

csak az Istennel társalog, azért nem figyel rám soha.

SHAKESPEARE De mért az ördögtől fél a fia?

Isten ítél meg bennünket, nem az ördög.

ÖREGEMBER Ha a fiam valami nagy patáliába keveredik, azt szokja mondani: belém bújt az ördög, az tehet róla.

SHAKESPEARE Az ördög az tesz is róla: alánk gyújt! Senki sem mer kiadni magából mindent. Ezért bűnhődünk. A rossz lelkiismeret – az lángol a pokolban.

Az öregasszony kijön a házból

ÖREGASSZONY Combe úr. *(Shakespeare bólint. Öregasszony az öregemberhez)* Hagyd az urakat beszélgetni, apó.

Az öregasszony bemegy a házba. Az öregember még nyes egyet-kettőt a sövényen, aztán az asszony után megy. Shakespeare egy percig magában ül. Felüti fejét, mikor Combe kilép a házból. Combe-nál egy üveg tinta, toll és egy irat

COMBE Hát csak üldögél a kertben? Szép ideje van. Tél óta nem láttam. Ki se látszom a dologból. *(Leteszi a tintatartót és a tollat a padra, az iratot Shakespeare-nek adja)* A fiskálisom műve. *(Shakespeare olvasni kezdi az iratot)* Kár, hogy nem hamarabb lett üzletember. Maga tud alkudni. Ez az írás biztosítja, hogy semmi kára nem lesz a dologból.

SHAKESPEARE Hát elkezdi a bekerítést?

COMBE Hétfőn kezdik az embereim. *(A harangzás abbamarad)* Körülárkolják a földet. Én már aláírtam.

SHAKESPEARE *(olvassa az iratot)* Nyugodni vágyik a harang is.

Shakespeare aláírja az iratot. Combe átveszi a lapot, és belenéz

COMBE Majd aláíratom a tanúkkal. Nyilván az teszi magát ilyen rendessé, hogy itt él a kápolna tövében.

Judit jön a házból

JUDIT Combe úr! Mindjárt gondoltam. Hogy van a felesége? *(Kezet fog Combe-bal)*... Hát nem. Ezt én nem tűröm. *(Jéghidegen)* Apám, hol az az ember? Gyalázat.

SHAKESPEARE Dehogy.

JUDIT *(fagyosan)* Csak ne védje őket. Maga is ugyanúgy hibás, mint ők.

COMBE Miről van szó?

JUDIT A kertészünk... ott a sövény mögött...

COMBE *(mulat a dolgon)* Valami nővel? *(A sövényhez lép, átles a nyíláson, majd visszafordul Shakespeare felé)* Most már értem, mért szereti úgy a kertjét. *(A nyíláson át elmegy)*

JUDIT Sajnálom, apám, de nem tűrhetem, hogy azt az asszonyt megcsalják. *(A ház felé int)* Hogy lehet ilyen erkölcstelen? Ez felelőtlenység! Miért kényszeríti azt a fiút, hogy így beszéljen a szüleivel? *(A lány berohan a sövénynyíláson, átfut a kerten, majd kitör a kapun)* Micsoda mocsok! Förtelem. *(Haragosan néz a lány után, de nem próbálja megállítani. Változatlanul fagyos)* Egy úri kertben! *(A sövényhez megy, becsukja az ajtót)*

Combe visszajön a sövény nyílásán keresztül.

Még mindig mosolyog

COMBE Elment?

JUDIT El. Köszönöm.

COMBE A fák mögé bújt. Iszkolt, mint a nyúl, mikor ráreccsentettem. De tisztán láttam... *(Judithez fordul)* Nem volt vele senki.

SHAKESPEARE Munkát keres. Mondtam neki, hogy dolgozhat itt a mosókonyhán.

COMBE Nem! Kitiltották innen, hogy takarodjék haza, mégis megszökött. Tessék! A lordkan-

cellár megmondta kereken, hogy a bíróságok nem elég kemények. Hát én az leszek. Fölveretem a pajtákat meg a leégett házakat. *(A kapu felé tart)* A törvény is tiltja, hogy alamizsnát adjanak az engedély nélküli koldusoknak. Ne próbálkozzanak vele. Jó napot kívánok. Majd rászabadítom az embereimet. Nem lesz többet senki terhére. *(Távozik a nyíláson át)*

JUDIT A múltkor is... egyszóval azt gondoltam...

SHAKESPEARE Kijövök ide pihenni – s folyton jönnek-mennek. *(Sóhajt)* Nincs dolgod a házbán?

JUDIT Hogy túrhetném, hogy paráználkodjon az öreg, míg a felesége... Nehéz élete volt annak az asszonynak, apám. Maga észre se veszi az ilyesmit. Tudja meg, hogy az emberekben érzés van!... Szenvednek! Összetöri őket az élet. *(Fel-emeli a tollat és a tintatartót)* Ezt beviszem. Már nem kell? Csak ül itt egész nap, és tűnődik. Ebben a városban nem olyan könnyű megnyerni az embereket. Mind megtehetnénk, hogy csak így üldögélünk, gondolkozunk. *(Shakespeare hallgat)* Már bűnösnek érzem magam, ha valami fontosabb dologról akarok beszélni. Jobb volna, ha hallgatnék, vagy csak azt kérdezném, jó idő jár-e a kertre? Tudja, miért beteg az anyám? Tűnődik vele egyáltalán?

SHAKESPEARE Judit.

JUDIT Csakhogy megszólalt. Megmondom, mért nyomja az ágyat. Maga elől bújik. Azt se tudja már, hová legyen, mit csináljon. Azt se tudja, kihez ment férjhez. Megzavarodott, mint mi legtöbben.

SHAKESPEARE *(szárazon)* Hagyd abba, Judit. Semmi értelme annak, amit beszélsz. Ezek frázisok. Üres, lapos szavak.

JUDIT Úgy beszélek, ahogy tudok.

Az öregasszony és az öregember jön a házból.

Az asszonyon utcai kabát. Az ember kosarat cipel

ÖREGASSZONY Elmegyünk. Nem felejtettünk itt semmit?

SHAKESPEARE *(az öregemberhez)* Combe rátalált.

ÖREGASSZONY Uramisten!

JUDIT *(az öregasszonyhoz)* De az a lány...

ÖREGASSZONY *(közbeszól)* Apó elmondta. Ide akartuk venni egy időre, azért tudok mindent. Aztán majd csak kisütöttünk volna valamit. Hátha mégis lehet segíteni rajta.

SHAKESPEARE Combe emberei már a nyomában vannak.

Az öreg leül a padra. Két térdére könyököl, a kezét a lábai közé lógatja. Ide-oda hintázik, mint egy gyerek. A kosár mellette van a földön

JUDIT Meg fogják korbácsolni. Mért is nem vigyáztam jobban? Most mind azt gondolják, bár csak én volnék az ő helyében. *(Shakespeare-hez)* Figyelmeztethetett volna! De maga nem törődik velem. Mint mindig! Több szót vált a cselédekkel, mint a családjával.

ÖREGEMBER Az a legnagyobb baj, hogy gyútotgatott. Nem tom, mér. Csak gubbasztott az üres házakba sötétedésig, aztán kisurrant, s megint csak visszasündörgött, beült a sarokba. Nem mondta, hogy gyútotgatott, de én rágyöttem. Kormos vót a képe, meg szaglott is a füsttől. Napokig szaglott.

ÖREGASSZONY Ezt senki más nem tudja.

ÖREGEMBER De rágyönnek maj, ha befogják. Kivall az mindent.

ÖREGASSZONY Te ártatlan vagy. Nem engedjük, hogy hozzád nyúljanak.

ÖREGEMBER Fölakasztják. (*Sírva fakad*) Úristen, hogy utálok az akasztást! Futnak az utcán a népek, röhögnek, vihognak. Meg adnak-vesznek ott a sokadalomban. Mikor gyerek vótam, én is szerettem az akasztást. Most már nem bírom. Nagy fölhajtás van. Azok a piros orrú csepűrágók! Mindenféle állatot varázsolnak elő a semmiből... Meg sok tarka himmi-hummit a zsebükből... A katonák mindenkit ijesztgetnek... S a pap, abban a maskarában – pfuj!

ÖREGASSZONY Shakespeare úr nem szereti, ha itt sírsz a kertbe. (*Lábra segíti az öregembert*) Majd én fogom a kosarat. (*Judithoz*) Hát, isten áldja. Reggelre már fog dolgozni. (*Az öreghez*) Nemsoká otthon leszünk. (*A többiekhez*) Jókor lefektetem.

ÖREGEMBER (*sírdogálva, menet közben*) Kirakják az üres koporsókat, hogy bámulja a nép... Nagy csöndesség van, mikor meghúzzák a kötetlet. Még a gyerekpityergés, még a kutyavinnyogás is meghallik... Aztán mikor nyekken, egyszerre kiáltják, hogy: Hollá!

Az öreg és az öregasszony kimegy a kapun át

ÖREGASSZONY (*már kint az utcán*) Elhallgass már. Meglepetést tartogatok neked odabe, fiacskám.

ÖREGEMBER (*kintről*) Csak jó legyen.

ÖREGASSZONY De milyen jó! Eldugtam, meg kell keresned.

Az öreg s az öregasszony elmegy az úton

JUDIT Nem hagyhatom idekint. Nem volna emberséges. Jobban tenné, ha bejönne, és elviselne bennünket.

SHAKESPEARE Eredj be.

JUDIT Majd megfázik, s aztán ápolhatjuk. Van nekem elég bajom anyával. Mért ilyen makacs?

A családja majd megszakad, maga meg csak üldögél a kertben, és...

SHAKESPEARE Tudom, tudom.

JUDIT Tudom, tudom – így a legkönnyebb! Mint-ha mi mind hülyék volnánk! Rá se hederít a tulajdon háza népére. Ha szólunk magához, csak fintorog. (*Shakespeare kimegy a kapun. Judit követi, ki az utcára. Halljuk, amint apja után kiabál*) Mért nem megy el, ha un bennünket? Menjen vissza azokhoz a nagyokos barátaihoz. Vagy már azok se bírják?

HARMADIK SZÍN

A dombon. Kellemes meleg van. Könnyű, friss szél. A lány akasztófán. Az egyenes bitófából két rövid csap áll ki, köztük hézag. A lány feje ebben a hézagban van, teste a bitófa mentén lóg le. Sarkától a csípőjéig zsákba bugyolálták. A zsák köré csavarva kötél, mely felsőtestét is a gerendához erősíti. (Rembrandt, New York Metropolitan Museum of Art, leltári száma 76 487. „Rembrandt rajzai”, Schedig, W. 121. illusztráció.) Egy napja halott a lány. Arca szürke, szeme lehunyva, haja gubancos. A színpadon balra lent pad. Ezen ül Shakespeare. Elfordulva a hullától, kifelé néz a közönségre. Egyedül van.

Bejön egy munkás meg egy munkásasszony. Középkorú emberek. Egy pillanatra megnézik a hullát

JOAN (*okoskodva*) Igazság szerint máglyán kellett volna pörzsölni, merhogy gyútotagott... vagy éhen veszejteni kalickába, merhogy kódult.

JEROME Új csak le ide. Elfáradtam már.

Leülnek a földre mindketten, kibontják az elemózsiát, és falatozni kezdenek

JOAN (*halkan, Shakespeare-re mutatva*) Hát az az úr?... Nem hiányzik egy kereke?

JEROME (*bólint, eszik*) Nem akárho: az Új Kúrián lakik. (*Egy darabig csöndben falatoznak*) Ez jó.

JOAN Ízlik?

JEROME (*bólint, és tovább eszik*) Jó falat.

JOAN Vegyen az enyimbül.

JEROME Nem...

JOAN Vegyen csak, én kínálok, nem maga kunyerálta el.

JEROME Nem vagy éhes?

JOAN Van bőven. Tudom én, hogy forróságban még jobban megéhezik az ember.

JEROME Te csak úgy csipegetsz, mint a madár. (*Átöleli a derekát*)

JOAN Vigyázzon, hé! És ne morzsázzon ide a mellemre! (*Lefejti magáról a férfi karját, palackot bont, s a férfi orra elé tartja*) Fogja! Hadd legyen tele mind a két keze!

JEROME (*iszik*) De sok baj van veled.

JOAN (*eszik*) Maga tán szereti lemorzsázni magát? (*Pruszlíkjáról leszedi a morzsát, s a madaraknak szórja*) Pi-pi-pi-pi-pi, aranyoskáim.

Az öreg fia jön Wallyval. Wally magas és nagyon sovány

FIÚ Jó reggelt, bátyám, hugám.

WALLY ...reggelt. (*Joanna és Jerome-ra bámul*)

JOAN Mindjárt kezdjük a munkát. Kövel kerítjük be a welcombe-i parcellát. Falunk előre, hogy jobban bírjuk.

JEROME (*eszik*) Megérdemeljük. Sajnálom, hogy már nincs mit kínálni. (*Iszik*)

JOAN Láttad, mikor felhúzták? (*Wally fejét rázza*) Megjárta. A papunk azt mondja, egyet se mukkant. Úgy ment minden, mint a parancsolat.

JEROME (*eszik*) Ide föl, lányom, aszongya a hóhér – s lendült is föl mingyá.

JOAN Buzgólkodott! A tulajdon akasztásán! (*Még egy kis morzsát talál a ruháján*) Pi-pi-pi! Alattomos népség! Majd az egész várost fölgyútotta ez a cemende! Egy szál gyertyára se telt neki a siralomházba. Igencsak lassan halt meg, se barát, se rokon nem akadt, hogy megrántsa a lábát... Láttam én olyat, hogy apja, anyja rántotta meg az akasztott gyerek lábát. Hogy ne kínlódjon. Egy vasa se vót, nem pénzelhette le a hóhért, hogy csinnyán bánjon vele.

FIÚ Csúnya mulatság. Danolnak, táncolnak, fogadnak rá, hogy meddig bírja... Legények, lányok összebújnak a sűrűbe. Hát való az? Ahol igazságot tesznek, ott az Úristen. Ha egy lélek kárhozatra megyen, az Úristen megsiratja. Imádkozzunk, testvéreim! Illendő, hogy szép renddel essék meg az ilyen dolog.

JOAN (*halkan, etelve a madarakat*) Pi-pi-pi!

WALLY Szép ünnepséget kellenék ilyenkor tartani az Úristen tiszteletire zsolttárral meg boldogságos hárfaszóval.

FIÚ Jámbor lélek vagy te, testvér. Hát akkor beszéljünk az Úristennel. (*A fiú meg Wally behunyja a szemét, s összekulcsolja két kezét; nem térdelnek le. Joan leszegi fejét, s az utolsó morzsákat sepregeti le a ruhájáról. Jerome is fejet hajt, de tovább majszol, s egy-egy falatot nyom még a szájába*) Urunk Istenünk! Urunk Istenünk! A léha ember nevet az ő szívében, de Tehozzád nem ér fel a csúfság. Elküldted a szajhát a gazdag portájára, s – ihol – a szegény ember került útjába mégis, de Tehozzád nem ér fel a csúfság.

WALLY Ámen.

JEROME Nem fejezte még be, testvér!

FIÚ Urunk Istenünk, leütötted útjelzőnek keresztet a válaszáton. Urunk Istenünk, tereld aklobba télvíz idején tévelygő juhaidat. Ámen.

WALLY és JOAN Ámen.

Shakespeare feláll, és csendben elsétál. Arca és mozgása semmit sem fejez ki

JEROME (*megtörli száját a keze fejével*) Ennyi tán csak elég az üdvösségre. (*Föláll*) No, menjünk munkálkodni az Úr szőllejébe.

FIÚ Kár gúnyolódni a jámborokon, testvér. Neked is csak megvan a magad gondja-baja – te tudod mi, nem én –, nekem is megvan a magamé. De bélyeg csak a latrok homlokára van sütve – azt se mindig látni.

JEROME Az én kalapom nem takar semmiféle bélyeget.

Jerome és Joan távozik. A fiú áll szemközt az akasztófával. Wally figyel

WALLY Mi az, testvér?

FIÚ Szemügyre veszem a bűn ábrázatát, hogy megismerjem majd az utcán is.

WALLY Csúnyán elváltozott az ábrázata.

FIÚ Igazi valóját mutatta meg a halál, testvér. Nézd, hogy behunyja szemét az igazság előtt. Vér van a szája sarkában. Ajkába harapott halála óráján. Szállj magadba, testvér, gondolj az Úristenre. Ez az arc fordít bennünket Őfeléje, akkor is, ha imádkozunk. Minden hajnalban fölhozta ránk az ő napját, hogy megvilágítsa az Ő szentjeinek útját, de mi keresztbe vetjük árnyékunkat az úton. Ihol, sír a mi Urunk!

WALLY Halleluja, idvességünk a Krisztusban!

FIÚ Bűnösök vagyunk, WALLY (*szökdelve*)
barmok módjára Izrael! Izrael! Izrael!
négykézláb vonszoljuk magunkat a sárban. Orcánk elfordult az Úrtól a föld felé.
Izrael!

WALLY Dicsőség a magasságban! Ó, milyen borzalmas ilyen halált halni!

JUDIT (*kintről*) Apa! Apa!

FIÚ Még borzalmasabb bűnben élni. WALLY (*szökdelve*) Izrael! Izrael! Izrael!

Elküldi az Úr a halált, hogy megszabadítsa bűnös gyermekét. Áldás a kárhozat is, ha tudod, hogy ő küldte reád.

Judit jön be jobbról

JUDIT Apám?

FIÚ Itt volt. Imádságot mondtam, de elfordította fejét az Igétől.

WALLY Elhárította magától az Urat, mint ama római az ítélszékben.

FIÚ Ámen.

JUDIT (*kiált*) Apa!

Judit megáll az akasztott lány előtt

WALLY Most majd világosság gyullad őbenne is.

FIÚ (*halkan, amint Juditot figyeli*) Erősítse meg szívedet az Úr, asszonytestvérem. Felrója az Úr, ha koldult ez a lány, mikor mindnyájan az Úr jóvoltából élünk? Nem. Felrója az Úr, ha gyújtogatott a leány, mikor Ő is lecsap tüzes nyilával időről időre? Felrója az Úr, ha megszeretett valakit a leány, mikor ő mindnyájunkat szeret. . .

JUDIT (*kiált*) Apa!

FIÚ A bűnös is ártatlan. Erősítsétek meg szíveteket vigassággal, jóemberek! Ne akarjuk kifürkészni az Úrnak utait! A bűn volt e leány keresztje, azt hordozta előttünk jelül. A pásztort és a farkast egyaránt Isten küldi az ő juhaira.

WALLY Ámen.

FIÚ Ámen.

Fiú és Wally jobbra távoznak

JUDIT (*kiált*) Apa! (*Shakespeare jön balról*)

Megharagudott rám? Azért, amit övele tettem?

SHAKESPEARE Nem. Úgyis elfogták volna.

Gyűjtogatott...

JUDIT Jöjjön haza.

SHAKESPEARE Majd később. (*Leül*)

JUDIT Éhes lehet.

SHAKESPEARE Miért?... Azt hittem, tudom, mi a kérdés. Mégis elfeledtem volna?

JUDIT Erre jönnek mind, akik munkát keresnek. Megszólítják, ha itt üldögél. Mi ismertük ezt a lányt. (*Shakespeare nem figyel rá*) Tegnap reggeltől estig nem volt otthon, apa. Látta az akasztást?

SHAKESPEARE Az a megkínzott medve ott... a cölöphöz kötve... Csupa mocskok a kócos bundája. Csupa sár meg turha... meg fakó por... s azok az öklök... nagy, durva öklök... Hozzák be a kutyákat a kapun... Szöges örv a nyakukon. Nosza, neki! A medve csak fut az oszlop körül. Tudja, hogy nem menekülhet. Ott a lánc! Háromfelől a kutyák. Szájukban szőrcomók. Tépik-harapják. (*Az öregasszony jön a szín jobb felső részén*) Hús és vér. Bőrcafatok. Csontig ér a fog. Egy kutyát fejbe vág a medve. Nagy mancsa a szelindek velejébe pancsol. Fut körbe-körbe. Nincs menekvés. A kulcs ott a heccmester zsebében. Úvöltés, bögés. A nép uszítja. Tovább, tovább, tovább! Aztán a medve fölemeli két hatalmas talpát, csorba körmű mancsát... mintha könyörögne... nem könyörög persze, ez csak fáradtság vagy fájdalom, vagy tán a napfény bántja, vagy a verítékét törölné... De olyan, éppolyan, mintha a néphez könyörögne. Mintha csak kegyelmet kérne, egyetlen irgalmas gesztust. De nincs kegyelem. Úvölt a tömeg, még több vért akar, még több kint, még több

viadalt, még több bestiát, fölkoncolt húst, ki-
ontott vért!

JUDIT Apám sose szerette a viadalt. Vannak tán-
coló medvék is.

SHAKESPEARE Londonban megvakítottak egy
medvét. Korbáccsal hergelték, az volt a hecc.
Csitt-csatt, csitt-csatt. Nem is látott semmit, csak
hallotta az ostort. Elkapta a korbácsot néha,
összetörte. Visszavágta az emberekre. Csitt-csatt,
a nép körülállta, úgy csépelte. Vak volt, mégis
láncon tartották. Csitt-csatt, aztán egy majmot
lóra ültettek, körbenyargaltatták. Mint egy kis
szőrös ember vagy egy gyerek... Látszott a fakó
bőr a lábán, ahogy ugrált... a foga, ahogy vi-
csorított. Cafattá tépték a szelindekek. Ūvöltött
a nép. London! A királyné latinul kárálva kö-
szöntötte a népét! Szerette a Szűz a vért! Az
apja medvéket korbácsolt a Temzén. Csónaktól
csónakig, csitt-csatt, csitt-csatt! Bukdácsoltak a
medvék, viaskodtak a habok közt. Micsoda em-
ber... Mint aki királynak hiszi magát a bolon-
dokházában. De neki egy egész ország elhitte,
hogy király.

JUDIT Megyek haza. Valakinek csak kell vi-
gyázni a házra, számon tartani a poharakat, ké-
seket, kanalakat. Nem kérem többet, hogy fi-
gyeljen rám. Apámat csak a saját gondolatai ér-
deklík. Velünk úgy bánik, mint az ellenséggel.

*Judit az öregasszonyhoz megy. Az asszony át-
öleli, és csendesen vigasztalni próbálja*

SHAKESPEARE Milyen áron maradunk életben?
Elfásultam a sok szenvedés láttán. Csak árnyak
gomolyognak lent a mélyben, szétfoszlanak, ha
fölébük hajlok. Az asszonyok bevásárlószatyor-
ral kerülgetik a vértócsákat. Mibe kerül éhha-
lálra ítélni az embereket? Csak hallgatni kell a
nagyfőájú öröket, míg átveszik a foglyokat.

Csak tűrni a mosolyát azoknak, akik az orruk hegyéig se látnak. Elfásultam. Hogy kezdhetném újra? Mit tehetnék még? Magamban beszélek. Tudom, nincs már, aki meghallgat.

Az öregasszony Shakespeare-hez megy

ÖREGASSZONY Egy úr jött Londonból. Az Aranykeresztbe szállt. *(Egy cédulát ad át Shakespeare-nek)* Ezt küldi velem.

SHAKESPEARE Nincs magasabb bölcsesség a hallgatás mögött. Senki sem tekint le fentről a víztükörbe. *(Az öregasszony tanácstalanul néz Juditra)* Senki keze nem hajtja part felé a hullámokat, hogy akár csak egy kutyát is kimentsen a tengerből. A színház felé menet tizenhat fejet látok naponta kitűzve a bástyán. Cirkusz. Át-hallik a medvemorgás, míg a színészeim deklamálnak.

ÖREGASSZONY Ej, uram... hosszúra nyúlt a tél... az törte úgy le.

SHAKESPEARE Nincs más kéz... más arc... csak ez...

ÖREGASSZONY *(Judithoz)* Majd én hazaviszem. *Judit elmegy*

SHAKESPEARE Buta nő! Egy akasztófa alatt állnak, s az a gondjuk, fog-e esni. Szörnyű. Szörnyű. Mi a helyes kérdés? Hallgatni kell. Lecsillapítottam magamban a vihart. De odakint tombol. Az Isten helyébe tolakodtak, és hazudnak, hazudnak...

ÖREGASSZONY Mért emészti magát? Nem bántott maga senkit...

SHAKESPEARE A lányomat se?

ÖREGASSZONY Nem, nem. Magát nem vádolhatják kegyetlenséggel. Jószívű, tudja mindenki. Minket is befogadott apókával, még házat is adott a magából.

SHAKESPEARE *(a földre mutat)* Valami pénz

van ott. Láttam az elébb, mikor feljöttem. Ott csillogott a fű közt.

ÖREGASSZONY (*tüstént odakuporodik, ahová Shakespeare mutatott*) Itt?

SHAKESPEARE Talán a hóhér hullajtotta el.

ÖREGASSZONY (*fölcsípi a pénzt*) Ezt jó lesz eltenni. Forgandó a szerencse. Tessék elolvasni ezt az írást. (*Shakespeare hallgat, nem mozdul*) Ha nem engedi, hogy segítsünk, micsinájjunk az úrral? Én is csak úgy vagyok, mint a lánya. Nincs kivel szót váltanom. Csak apóka gagyogását hallgathatom... Ő is csak azért tart ki mellettem, mert fél. Csakis azért. Úgy szeret, mint egy gyerek... egy nyomorék gyerek. Olyan, mint egy sebesült madárfióka az úton. Láb tapossa, szekér töri. Én tápláltam. Én tartottam tisztán. Visszavitettem a mosott ruhát, ha ellopta. Ráijesztettem, hogy ne merjen elcsavarogni. Botot fogtam rá, koplaltattam is büntetésből. De ha egyszer valami nagy tolvajlásba keveredik, majd elkapja a törvény. A vásár csábítja, meg a jó idő... Egyszer még felakasztják! Folyton kockán az élete. Csak ne élne túl, hogy holtig vigyázhatnék rá. (*Vállat von*) De hát mér töröm magam érte? Minek ilyet kérdezni? Úgyse kapok feleletet. No, úgy látom, az úr egy kicsit megnyugodott.

SHAKESPEARE Tegnap lent voltam a folyónál. Nagy csendesség. Mindenki ide jött föl. Seholy egy halász, egy csónak. Csak egy fiú pásztorolta a marhákat – erre büntették! Néztem a halakat, hogy kapkodnak légy után. Azután egy hattyú suhant el mellettem a vízen. Szinte súrolta a habot, amint siklott. Mint amikor fehér ruhás lány száguld az üres utcán. Hullámozott a fehér nyaka is, mint a hab... A szelét éreztem, ahogy elhúzott mellettem. Mint egy sóhaj. Fehér hattyú a

sötét vízen. A víz kellős közepén szállt, aztán el-
tűnt a kanyarban, csak a suhogása hallott. Isten
tudja, merre tartott. Nagy csöndesség volt. És
nyugalom. *(Körbe mutat)* Itt közben minden
forrt... *(Fölkáll)* Lárma, por... Az a lány sem-
mit se látott ebből... *(Körbe mutat a horizon-
ton)*... ebből a tájból... Hova mehetnék?
Londonba? Vagy itt maradjak? *(Az akasztófá-
hoz megy. Az öregasszony figyel)* Még mindig
tökéletes. Még mindig gyönyörű.

A távolban rövid ideig harangszó

ÖREGASSZONY Dehogyis. Csúnya. Elfancsalo-
dott a képe. Zsákot húztak a lábára, merhogy
koszos.

SHAKESPEARE Emberkéz nyoma van az arcán.
Nem lehet azt lemosni?

ÖREGASSZONY Szaglik. Szaglik.

*Shakespeare elmegy. Az öregasszony odamegy,
ahol a pénzt találta. Egy darabig kutat, de nem
talál semmit. A harangozás most abbamarad.
Az öregasszony még egyszer visszanéz az akasz-
tott lányra, azután ő is távozik*

MÁSODIK RÉSZ

NEGYEDIK SZÍN

Az Aranykeresztben. Tágas, szabálytalan alakú ivó. Kőpadló. Balra néhány asztal és pad; jobbra egy asztal körül három szék. Középpütt nyitott kandalló, benne fahasábok égnék. Este van, lámpák világítanak.

Shakespeare és Jonson a jobb oldali asztalnál ül. Az asztalon palackok s két pohár. Senki más nincs az ivóban

SHAKESPEARE Meddig égett a színház?

JONSON Két óra hosszat.

SHAKESPEARE (*kopog az asztalon*) Mikor a házam vettem, hallottam, hogy a régi tulajdonost eltették láb alól. Megmérgezte a fia. Egy féleszű fickó. Aztán fölakasztották. A szerződés körül persze jogi bonyodalmak támadtak. Apámat meg kifosztotta az anyám családja. Őt is a vagyon miatt.

JONSON Csupa vakvéletlen.

SHAKESPEARE De hogy ilyen véletlenek megtörténhetnek!... Most tréfálkoznak, hogy az én darabom gyújtotta föl a színházat, mi?

JONSON Mit írsz mostanában?

SHAKESPEARE Semmit.

Isznak

JONSON Szóval semmit.

SHAKESPEARE Semmit.

JONSON Mért nem?

SHAKESPEARE Nincs mondanivalóm.

JONSON Más frók ettől nem teszik le a tollat.

Kiírtad magad?

SHAKESPEARE Ki.

Isznak

JONSON No mégis, mit írsz?

SHAKESPEARE Semmit.

JONSON Hát csak a csöndért meg a nyugalomért vonultál el ide? Keresd az ihletet! Találd meg akárhol! Űss össze valami szellemes dolgot. Valami finomat. Kulisszahasogatással már nem mégy semmire. Nyomunkban a fiatalok. Nagy a verseny. Az utolsó darabod igen fura volt. Miről is szólt a „Téli rege”? Csak udvariasságból kérdem.

SHAKESPEARE Te min dolgozol?

JONSON Azt beszélük, grammatikával foglalkozol. Meg történelemmel. Olvastad az én angol grammatikámat? Majd eladok neked is egy példányt. Van még belőle a szobámban. *(Csend. Shakespeare tölt)* Hogy min dolgozom? Azelőtt sosem érdekelt.

SHAKESPEARE Nem igaz.

JONSON Csak az érdekelt, hány szerep van az új darabomban? Jut-e minden vezető színésznek? Van-e benne elég humor, hogy becsalja a közönséget? Tipikus igazgatói kérdések. Most meg ötleteket akarsz lopni tőlem? Mi az, nincs témád? *(Isznak)* Örülök, hogy újra látlak. Nemsokára megyek Skóciába. Gyalog. Egyedül. Senki ne jöjjön velem. Ebből még lehet valami könyv is. Megélek ott a londoni pletykákból. A skótok mindent bevesznek. A legjózanabb emberek a leghiszékenyebbek, nem figyelted meg? Terólad nem tudom elképzelni, hogy elgyalogolj Skóciába. Nem érdekel a való világ.

SHAKESPEARE *(mosolyog, föl akar állni)* Hát akkor...

JONSON Ne menj még. Ül le. Nem akarsz elolvasni az új darabom? Fönt van a szobámban. Mindjárt hozom.

SHAKESPEARE Ne.

JONSON Örülök, hogy újra látlak. Derék jó Willy!

SHAKESPEARE Úgyse olvasnám el. Csak ott heverne.

JONSON Mi a baj? Elfáradtál? Beteg vagy?
(*Shakespeare fölállna*) Ül már le. (*Tölt*) Jobban van az asszony?

SHAKESPEARE Nem.

JONSON Rossz téma. Ízlik a nyugalom?

SHAKESPEARE Miféle nyugalom?

Isznak

JONSON Mit írsz? (*Egy kis szünet*) A színház kért, hogy faggassalak ki.

SHAKESPEARE (*fejét rázza*) Sajnálom...

JONSON Hát mit csinálsz?

SHAKESPEARE Nyakamon a ház, emberek, felelősség. A kert is nagy. Elmegy az idő. Magam is csodálom, hogy így megöregedtem.

JONSON Te mindig olyan zárkózott voltál. Nem szerettél engem... Vagy tán az írásaimat... Ül már le. Utálok írni. Kövér, fehér ujjak a papíron, mocskos fekete lét eresztenek... mint a hernyók... Tintafosás. Pacák. Sötétség. Csönd.

SHAKESPEARE Te nagyon jó író vagy.

JONSON Atyáskodsz, szarházi. (*Rövid szünet. Isznak*) Nem akarsz velem ujjat húzni. Egyszer már öltem embert. Egy frót. Nincs más mód véget vetni egy irodalmi vitának. Megmártottam benne a kardomat. Mint egy jó, új tollat. Úgy buzgott a vére, mint az ihlet. Aztán ítelt a tekintetes törvényszék! Föl akartak akasztani. Élményszerzésből is megárt a sok. De végül elengedtek, mert rájöttek, hogy tudok olvasni. Tisztelték a műveltséget. Csak a hüvelykujjam égették meg. Már a

gyereket is úgy tanítják az iskolában betűvetésre: ez az akasztófa betű, a T. Négyyszer ültem börtönben. Bűdös, sötét luk. Nincs kert. A tied, persze, túl nagy, az se jó. Be-bejönnek az örök, kivisznek egy-egy fickót, hogy levágjanak belőle valamit. Kezét, orrát. Olyiknak a hasát vágják föl. Belenyúlnak a mocskos markukkal, skirámolnak mindent. A törvény! Ijedd kis figurák tántorognak ki a kapun. Fehéren, reszketve, alig támo-lyogva. Hát szükség van erre? Mit tudsz te az életről? Vér, börtön, négyszer egymás után! Ne menj még, ne menj még. Még pénzért is megvág-lak. Nem is vagyok ember, tudom. Az apám meghalt, mielőtt világra jöttem, hogy ne is lásson. Túl közel van a két szemem – nézd! Mindenki ez-zel piszkál. Mennyi jóakarát volt bennem fiatal koromban! Ez kellene: jóakarát! Igaz? Jóaka-rat. Takarodónak. Uramisten. *(Csönd. Isznak)* Igen. *(Csönd)* Mit írsz?

SHAKESPEARE Nagyon jó író vagy. Azért is adattam elő azt az első darabodat.

JONSON Úristen! Hát embernek rossz vagyok? A börtönben azzal ijesztgettek, hogy levágják az orrom. Meg a fülem. A szemem nem kellett nekik. Tehozzád nem ér az élet, úgy értem, nem mocskol be. Te csak úgy elsétálsz mellette a tisztára söpört utcán. Én nagy tornyokat mászok meg, hogy fitogtassam, mit tudok. Mások a sárban bukfeceznek. Te csak sugárzol. Nyugodt vagy. Megállj, berúgatlak, s meglesem, hogy okádsz. Valami bajod van, látom rajtad! Megtört benned az akarat... Kifogyott a szuflád. Azt hiszem, meg fogsz halni. Nevetséges! Kiírtad magad? Miért nem állsz fel? Miért nem hagysz itt? Mit hallgatod ezt a hisztérikus szófosást? Ne törődj velem. Én megélek. Kétszer lettem hite-hagyott, de túléltem. Ízekre tépem magam, de jól

bírom. Mérget is szereztem. A múltkor. Egy erős pillanatomban. *(Kebléből egy kis üvegcsét vesz elő, ott lóg láncon a nyakában)* De nem volt erőm bevenni. Katolikus koromban a keresztet hordtam ezen a láncon. *(Lecsavarja az üvegcsé tetejét)* Nézd: be van vonva cukorral. Nem nyalod meg? Én egyszer már megnyaltam kíváncsiságból. *(Shakespeare erre nem szól)* Nem a legjobb áru. De csak ilyenre telt. Egy kis londoni butikban vesztegetik.

SHAKESPEARE Add nekem.

JONSON Érzelgős fráter. A kisujjad se mozdítanád, ha bevinném. Csak attól félsz, másnak találok adni. *(Visszadugja kebelébe az üvegcsét)* Nekem is vidéken kéne élnem. De mégse. Folyvást magamban beszélnek. Jártam egyszer a bolondokházában. Volt ott egy fickó, az mindig az árnyékát akarta eltaposni. Már az öklével verte, késsel kaszabolta... Le akarta nyakazni, hogy szabaduljon tőle. Csikorgott a kés a kövön, még szikrát is vetett! *(Isznak)* Segítettem leleplezni a puskaporos összeesküvést. Jóba kell lenni a fejeseikkel. *(Isznak)* Egészségedre. Én folyton bókolkok itt neked, fenség. Persze a műveltséged keveslem. Van benned valami tősgyökeres tudatlanság. De hát egy elefántot mégiscsak észre kell venni, mikor lóbálja feléd az ormányát, nem igaz? Ezt is megfrod? Gondolj rám is. Bizz rám valami kis szerepet. Epizódfigurát, aki öt percre bejön, míg a főszereplő átöltözik, vagy a monológjára készül. Eláruljak valamit magamról? Nagyon tudok gyűlölni. Igen. Nem érdekes? Titkolom, de így igaz. Gyűlölet. Kemény szó. Mikor kimondod, alig nyitod ki a szádát, mégis süvítve mondod, hogy gyűlölet. Téged is gyűlöllek például. Főleg most. A gyűlölet még reménytelenebbül sóvárog, mint a szerelem. Ezt nem tudod

kifakasztani magadból, mint a magot. Ez csillapíthatatlan. Szólj már közbe. Beszélj! Vagy bögj! Semmi? Nem félek, kibírom, ha visszavágsz.

A fiú, Wally, Jerome és Joan jobbról jön

FIÚ *(balra mutat)* Odatúl!

A fiú ismét távozik jobbra. A többiek leülnek

WALLY Nyomunkban vannak.

JEROME Nem. Tudják ők, ki volt az.

WALLY Nyomunkban vannak. Majdnem megöltelek. Combe valamelyik legénye követ hajított rám, mikor kimásztam az árokból. Érzem, hogy üldöznek... Hol vannak az ásók?

JEROME Eldugtam őket a bokorba, arra hátul.

JOAN *(odanéz Shakespeare-re és Jonsonra)* Vigyázz, urak.

JEROME Részegek, úgyse hallják, ha szólsz.

WALLY Szedd le magadról a sarat, mert rájönnek, mit csináltunk. Nem kellett volna ebbe belevágni. Csak még jobban fölhergeli őket.

JEROME Miénk a föld. Tétlen nézzük, hogy kirántsák a talpunk alul? Miből éljek akkor? Miből tartsam el az asszonyt meg a pulyákat?

JOAN Pszt!

JEROME Kitéröm a nyaka csigáját annak a Combe-nak.

JONSON Hol hagytam abba? Igen, a gyűlölet... Gyűlöllek, mert mosolyogsz. Még a szemed is. Az a két arányosan metszett szemed. Nicsak, letöröltem onnan azt a mosolyt! Gyűlölöm az egészséges természeted. Fogadjunk, hogy természetes halállal végzed? No, fő, hogy már a végét járod. Ez már a halotti áldozat: tömjén a parázsra... Gyűlölöm azt a két hosszú, betyáros lábadat. Láttam, hogy jársz-kelsz itt a város utcáin, mint egy gazda a maga birtokán. Olyan egyszerűen. Jó nagy léptekkel. Olyan gyönyörűségeken, egyszerűen. Tudod te, mért gyűlöllek.

Hogy termettél ilyen egyszerűnek? Ezt mondd meg, Will, nagyon kérek. Hogy termettél ilyen tökéletesnek? Te még azt is tudod, mikor kell meghalni. Visszavonulni ide s meghalni szép csendben a magad kertjében, vagy odafönt a szobában. . . Az én halálom szörnyű lesz. Döglődni fogok, földön fetrengve. Nyomorultul, fölpuffadva, piszkosan, éhesen – egy rakás mocskok. Csak jár, jár a szám, mért nem tudom abbahagyni? Szar, amit fecsegek. Tudni az idejét életnek, halálnak, s nyugodtan sétálni a kettő között. . . A gyűlölet bohóc, de kés van a kezében. Vért ont, hogy csattanjon a tréfa, érted? Nincs valami új darabod? . . . Valami vígjáték kellene. Sok pénz kell, hogy kifoltozzuk azt a rongyos színházat. Szeretnék, ha te is beszálnál. Gondolkozz rajta. Majd csak találsz témát. Vagy lopsz, ha nem találsz. Csak idejében! Közeleg a szezon! *(Csend)* Egész életemben mindig magamnak ártottam. Kamaszkorom óta egyvégtében. *(Csend. Jonson iszik)* Adj valami tanácsot. *(Shakespeare az asztalra bukik, és föllöki poharát)* Úristen!

Jonson egy szalvétával törülgeti Shakespeare-t. Visszasegíti a székbe, de Shakespeare újra előrebukik. Bejön a fiú egy palackkal és poharakkal. Joan tölt

FIÚ Ezek nem hagyják abba.

JOAN Mi mégúgy se. *(Itallal kínálja, de a fiú elhárítja)*

FIÚ *(előre-hátra hajladozva)* Tolvajok a gazdagok, a mi tulajdon földünket kaparintják meg. Jaj még fűnek, fának, vadnak, madárnak is! Nem ismernek ezek se Istent, se embert. Eljön az az idő, mikor itt már se vetés, se aratás, se zöld mező nem lesz. A barmok is bent rekednek az istállóban. Nem lesz ember, hogy vizet öntsön a vályúba. Meghal ez a föld, már csupa seb. Csak por min-

denütt s elkapart dögök a porban... Ahol Isten nincs, ott sivatag van.

WALLY Ne folytasd, testvér. (*A többiekhez*) Mindig elsírja magát. (*A fiúhoz*) Szedd össze magad. JOAN (*italt kínál a fiúnak*) Idd meg ezt. Hideg az este odaki.

A fiú nem nyúl a pohár után

WALLY Babiloni vizek mellett virraszt ő.

FIÚ (*előre-hátra hajladozik*) Ahol Isten nincs, sivatag van. Könyörtelen sivatag.

Combe lép be. A fiúhoz megy

COMBE Itt voltál egész este?

FIÚ (*bólint*) Jó estét, Combe úr.

COMBE (*Jonsonhoz*) Mióta vannak itt?

JONSON Ha iszom, bandzsítok... Egy, kettő, kilenc, tíz paraszt...

Shakespeare még mindig az asztalra borulva ül

COMBE (*a fiúhoz*) Azt hittem, a hívő testvérek nem isznak.

FIÚ Mi is csak betérhetünk egy rendes helyre, ha megszomjazunk.

COMBE Munka után.

Jonson föláll, s jobbra kimegy. Menet közben jár a szája. A többiek nem törődnek vele. Részeg, de még helyén az esze

JONSON Csak vándorolni szép csendes mezőkön. Énekszóval csalogatni ki a halat a habokból, madár tojását szedni, csöndes víz fölé hajolva beszélgetni önmagammal, mint a bölcsek. Aztán elheverni egy mohos, hús sírban, ahová kijárnak a lá-

COMBE Ahányszor feltöltitek az árkot, annyiszor ásatom meg. Ahányszor lebontjátok a kerítést, annyiszor állítatom föl. Kerítés lesz mindenütt!

FIÚ (*Wallyhoz*) Hallod ezt?

COMBE Jól vigyázzatok vasárnap. Öltöz-

nyok fogadalmat ten-
ni a hullám fölött.
(*Eltűnik*)

zetek föl tisztessége-
sen, s menjetek a
templomba – ne ki a
határba, valami „szent
vityillóba”! Tisztel-
jétek a törvényt! Sze-
mem elé ne kerülje-
tek a bíróságon!

FIÚ Kinek hasznát nézi a törvény? A közét vagy a magát?

COMBE Az én birtokom háborgatjátok! Az én le-
gényeimmel szálltok szembe! Az én termésem ta-
possátok le! Ördögnek kiáltotok ki. De a város
majd hasznát látja annak, amit tesztek. Még a sze-
gények is.

JEROME (*csendesesen*) Már akik életben maradnak.

COMBE Mi? (*Jerome nem felel, Combe a fiúhoz fordul*) Széthúzás van ebben az országban. Nem-
csak a földért harcolunk mi. Ide figyeljetelek. Lát-
tam elég szenvedést életemben. Okoztam is. Majd
megpróbálom jóvátenni. De annyit tudok, hogy
mindig is lesz szenvedés, butaság, harácsolás, erő-
szak. Addig itt nem lesz rend, amíg ebbe bele nem
törődtek. Én a való világban élek, és megpróbá-
lom kivenni a hasznát. Nincs ennél tisztessége-
sebb dolog. Ti mind álmvilágban éltek! Mi lesz,
ha egyszer fölébredtek? Majd rájöttök, hogy ele-
ven emberek nem élhetnek álmvilágban. Arra
senki se elég jó, elég tiszta, elég nemes. Majd rá-
jöttök, s akkor aztán ti is erőnek erejével irtjátok
a békétleneket. (*Elhallgat*) Mit beszélek nektek?
Úgyse értitek. (*Jerome-hoz*) Te bérled a tanyá-
dat. Ha meghalsz, a fiadnak ki kell fizetnie az il-
letéket, csak úgy örökölheti a bérletet. Hogy
mennyi az az illeték, azt a földesúr szabja meg:
a sógorom. Megtartunk mindenkit, akiben jóin-
dulat van. De itt csak egy gazda lehet.

Jonson visszajön, kezében palack

JONSON „Hol kapni egy ásót?” Esküszöm, még ebből is lehet könyv! Úgy vinnék, mint a cukrot. Egy okos, hasznos kézikönyv kellene, egyszerű, jó paraszti nyelven.

FIÚ Sírásók ássák meg a maga árkát, Combe.
WALLY Ámen.
FIÚ Magát lökik abba az árokba.

JOAN Jó mélyre! Izrael!

WALLY Izrael! Izrael! Izrael!

COMBE Meglett emberek, s úgy viselkednek itt, mint a kölykök! (*El*)

FIÚ Nagy próbára tesz bennünket az Isten. Ez az ember a jövőbe világított. Mi a másik párton állunk, de éppúgy tudjuk mi is, hogy ez az igazság.

WALLY (*halkan*) Glória, glória!

FIÚ Farkaszemet néztem vele. Kardot adott a kezembe. A Békesség Istene fegyverez föl minket. Még ma éjjel újra be kell temetnünk az árkot.

JEROME Még ma éjjel?

FIÚ Mihelyt hátat fordít. Ahányszor csak kell.

JEROME Mind ott leszünk.

JOAN Nem.

JEROME Jaj, hogy csak egy gazda van! Akárhová markolsz, az övébe markolsz.

A fiú és Wally az ajtó felé megy

JONSON Pásztorok... (*A fiú és Wally rá se hederít, úgy megy ki. Jonson Joanhhoz és Jerome-hoz*)
Töltsétek meg a kupátok.

JOAN (*Jerome-hoz*) Egy teli palack. Kár volna beléjük, úgymint részegek.

JEROME Elszopogatjuk, míg itt rostokolunk.

Joan és Jerome átmege Jonson asztalához.

Shakespeare még mindig ott ül előrebukva.
Jerome most fölismeri
JONSON (*megrázza Shakespeare-t*) Itt vannak a szent emberek.
JEROME Jobb, ha nem ülünk össze az urakkal.
SHAKESPEARE Üljetek le.
Jonson töltögetni kezd a poharakba
JONSON Ellenségetek volt az az ember? Hívjátok vissza, megölöm.
SHAKESPEARE Hát betemettétek az árkot.
JEROME Nem.
SHAKESPEARE Hazudj nekem, hazudj, hazudj!
 Nekem hazudni kell!
Wally befut, kezében ásó
WALLY Havazik! Havazik!
JOAN Havazik!
WALLY Tavaszi hó! Csuda! Égi jel!
JEROME (*látva az ásót*) Vidd innen az ásót!
JOAN Havazik! Mégis odamenjünk?
JEROME (*meglöki Wallyt*) Vidd innen! Vidd, te bolond!
WALLY Mi az? Havazik! Havazik!
SHAKESPEARE Hazudjatok nekem! Hazudjatok!
Wally és Jerome kimegy. Joan követi őket
JONSON Elmentek? Azért, mert járt a szám? Sokat jár a szám. (*Leül. Isznak*) Remélem, te fizetsz. Nekem nem telik ekkora ivásatra. Említetted, hogy adnál kölcsön... (*Shakespeare pénzt tesz ki az asztalra*) Azt hittem, csak a bor beszélt belőled. (*Megszámolja a pénzt*) A Paradicsomban majd a pénzmagból pénzfa nő, s alatta ülnek mind a bölcsek. Nem tudnál többet adni? Neked meg se kottyanna. Kölcsönt kellett fölvennem, hogy eltemethessem a kisfiamat. Még mindig tartozom a koporsóért. (*Zsebre teszi a pénzt*) Gondolom, te a legjobb tölgyfa koporsóba tétetted a fiadat. Ül már le, ül már le.

ÖTÖDIK SZÍN

A szabadban vagyunk. Pusztá, fehér, fagyos táj. Friss, porhanyós hó fedi a mezőt, az ösvényeket, utakat, bokrokat, fákat. Már nem hullanak a pelyhek. Shakespeare jön részegen. Kezében láncon ott fityeg Jonson méregüvegcséje

SHAKESPEARE A házam. Ott a mezőn túl. Nem megyek haza. Milyen sötét. Nem ég benne lámpa. A kapu, mint egy barlang szája. Az ablakok, mint a tócsák tükre. *(Elhallgat, körülnéz)* Milyen tiszta és pusztá a hó. Mint a befagyott tenger. Mint a sima üveg. Még töretlen. Schol lábnyom. Schol keréknyom. Schol fegyvernyom, eke nyom, kapanyom a földön. Csak a lábam mögöttem – s az is fehér... fehér... *(Ismét a ház felé néz)* Meddig is éltem ott? Milyen sötét. Nem vezet lábnyom a kapuhoz. Senki sem jött le az ösvényen a bokrok mellett. Töretlen a hó. Reggelre megfagyott madarak hevernek majd a sövény alatt. Színes tolluk kiragyog a hóból. Szárnyuk meggémberedve... nem csaponganak többet a hó fölött, a hold alatt... Víz, föld, minden fagyos, egyetlen jégmező a világ...

Egy hólabda találja el Shakespeare-t. Jön az öregember. Csupa friss izgalom. Hangja rekedtes, mert futott a hidegben

ÖREGEMBER Durr bele! Durr bele!

SHAKESPEARE Merre járt?

ÖREGEMBER Durr bele! Meghógolyóztam a hóembert! *(Egy hógolyót vág Shakespeare-hez)* Durr bele! Durr bele! *(Táncol)* Oda nézzetek! Micsoda hó! Hallottam ám, hogy motyogott magában.

SHAKESPEARE Nem fázik?

ÖREGEMBER Nem. Mert frissen mozgok. Csap-

kodok a karommal, meg futkosok ide-oda. Jöj-
jön már, nézze meg a hőemberem.

SHAKESPEARE Messze van.

ÖREGEMBER (*hógolyót dob Shakespeare-re*)

Durr bele! Vagy hatot, vagy vakot. No, próbálja
maga is! (*Hógolyót nyom Shakespeare kezébe*)

No, próbálja, próbálja csak!

Shakespeare hozzávágja a hólabdát

SHAKESPEARE Durr bele!

ÖREGEMBER (*csúfondárosan nevet*) Nem ér, nem
ér, nem ér, a láb nem ér! Tizennégy-null a javam-
ra. A nyakam célozza!

SHAKESPEARE Járt fön a dombon?

ÖREGEMBER Hát. Megnéztem még egyszer.

Még egyszer utoljára. Aztán azt látom ám, hogy
valami kerekedik a mezőn. Nagy fehérség. Asziti-
tem, felleg, földre szállt felleg... Aztán látom
ám, hogy hóförgeteg. Hű, de szépen porzott!
Olyan lett a mező, mint a patyolat. (*Nebet*) Csak
úgy szakadt a hó. Takaros kis fehér sapkát ra-
kott az akasztott lány fejire. Csúszkát csináltam
a domboldalon. Hű, de jó multság! Szeretem a
havat. Hát maga? A nyulak mind előbújtak.
Füttyszóval meg lehet babonázni a nyulat. Kör-
be ültek, mind rám néztek. Egyet elkaptam, s ki-
tekertem a nyakát. (*Egy döglőt nyulat mutat*)
Kár volt. A másé. Tilos hazavinni. (*Vigyorog*)
De azér az asszony nem csap ám lármát, ha haza-
mék. Ez fazékba kerül! (*Megveregeti zsebét*) Van
itt hagyma. Meg répa. Tojás. Csapunk olyan la-
komát, hogy no! Ez korai zöltség!

*Négy-öt sötét alak vonul át sebesen a szín hát-
terében. Némán magukba burkolózva suhannak.
Az egyik megáll, és Shakespeare-re meg az
öregre mutat*

ELSŐ ALAK (*halkan*) Kik azok?

MÁSODIK ALAK (*megáll, halkan*) **Részegek.**

A sötét alakok jobbra eltűnnek

SHAKESPEARE Lámpát gyújtottak a házban!

Be akarnak menni a szobámba.

ÖREGEMBER Maj keresik. Zabos lettem, mer az asszony utánam gyött. Ismeri már az öklöm! Most virraszt, míg haza nem kerülök. Csak aztán zárja be a kaput. Nem látom a hóemberem ebbe a nagy fehérségbe. (*Elballag*)

SHAKESPEARE Nyitva a kapu. Sokat ittam. Vigyáznom kell. El ne essem előttük. Mért is ittam? Bolondság, bolondság! Az én koromban... Mért ne? Bolond vagyok. Mért jöttem ide vissza? Hisz én valami istennel akartam találkozni odalenn a folyónál! Hogy szóra bírjam. Hogy lássam, amint nyílik a szája, mozdul az ajka. Egyetlenegy szóra vágytam... ami megindítja a hegyeket, s nem engedi kiomlani a vért. Hogy végre nyugodtan gondolkozhasunk. Kár volt idejőnnöm. Kár, kár. De nem mehetek vissza. Micsoda gyűlölet, micsoda düh forrt ott!

Judit bejön, zöld kabátot visel

JUDIT Nem bánom, sétáljon egész éjszaka a határban, ha tetszik, de ne ilyen havazásban. Mama sír.

SHAKESPEARE Ki verte föl?

JUDIT Késő van, és fáradt vagyok.

SHAKESPEARE Ki?

JUDIT Az más lapra tartozik.

SHAKESPEARE Mért verted föl? Mit tehet? Sír!

JUDIT Ha apám úgy viselkedik, mint egy gyerek, majd úgy is bánunk magával.

SHAKESPEARE Ide hallgass. Ha meghalok, megkapjátok a birtokom, és osztozkodhattok. Mikor elmenekültem anyádtól Londonba, már torkig voltam vele... Csökönyös, buta asszony, s te is ráütöttél. Bocsáss meg, tudom, csúnya dolog, kegyetlenség, de olyan nehezemre esik már min-

den udvariasság. Amikor elmenekültem, nem vághattalak ki magamból: a tulajdon húsom voltál... Azt reméltem, majd megbocsátasz, mert pénzt gyűjtöttem neked. Pénzzel szerettelek. Az egyetlen, amit még adhatok neked, a pénz. De a pénzből mindig gyűlölet terem. Ha most kedveskedni próbálnék, az csak érzélgés lenne. Jó volna, ha megértenéd, miért gyűlöllek, hogy tisztelni vagy tán szeretni is tudj érte. Képes volna rá? Rosszul bántam veled. Én tettelek közönségessé, ocsmánnnyá, olcsóvá. Elrontottalak.

JUDIT Csak folytassa. Úgysem figyelek oda. Fiatal vagyok, és a kabátom elég meleg. Megvárom, míg elvágódik, s majd hazahúzatom a lábánál fogva.

SHAKESPEARE Ne haragudj rám, hogy gyűlöllek, Judit. Ebben a gyűlöletben semmi harag nincs. Hideg ez és szilárd. Nem akarlak bántani. Segíteni fogok rajtad. Egész életem rád áldozom – s közben gyűlöllek. Ez a gyűlölet csillapíthatatlan. Kegyetlenség nem elégíti ki. Sokkal követelhetőbb. Csak az igazság elégítheti ki. Neked mindez se nem oszt, se nem szoroz: jobban nem gyűlölhetlek attól, hogy ezt kimondom. (*Judit távozik*) Az utolsó hó ez idén. Talán az utolsó hó életemben. Az utolsó hóesés. (*Letérdel, és havat markol föl*) Milyen hideg. (*Félig mosolyogva*) Milyen tökéletes, reggelre nyoma vész. Mikor fiatal voltam, vesszővel írtam a hóba. Egy dalt. Holdfény a hómező felett. Egy lány halottjára mered... Mi vár? Reggelre kelve napfény, olvadás és rothadás. Írni a hóba... Mint mikor gyerek ujsza játszik egy öregember ősz szakállával... Reggelre meghal az öreg, s magával viszi a gyerek ujjáról azokat a fehér pihéket a sírba... Nevet, játszik tovább a kislány a halott ember ablaka alatt... Új s új játékokat. Most már én vagyok az öregember. Hol az a kislány, hogy

nyújtaná kezét, hogy elvezetne a sírig? Derű és nyugalom. Ezt látják bennem? (*Halkan nevet*) Nem is tudtam. (*A sötét alakok ismét átfutnak hátul. Hallani lihegésüket. Balra távoznak*) Hó. Nem olvad. Hideg a kezem. (*Rálehel a markában tartott hóra*) Nem olvad. Nagyon hideg vagyok. Nyugodt. Hogy lehet? Mikor hóhérok, betörők, gyilkosok járnak. S a bolond egyre dajkálja a gyereket. (*A színen hátul fellobbanó láng és puska-lövés*) Minden író mások vérével ír. A valót, a nyers valót. Mással nem lehet írni. De Isten vagy ördög írhat csak úgy a vérrel, hogy meg ne kérdeje: *miért* ömlik ki, és *mi* az ára. Nem ennek a kéznek való munka, nem, ebben mindig megolvadt a hó... (*Shakespeare elfekszik a földön. Hátul a színpadon egy sötét alak jelenik meg. Sír, nyöszörög halkan, majd eltűnik*) Nem akartam meghalni. Egy életen át tudnék feküdni így a hóban. Most tudok gondolkozni... Milyen könnyen teremnek a gondolatok a hó fölött s a szemfedél alatt. Új világok nyílnak. Új kulcsok forognak, lakatok kattannak, megnyílik a zár, mint az oroszlán szája. Farkasok vonszolnak majd végig a hóban. Farkas leszek a farkasok között, gazdag leszek, és mosolygok. Reggelre kelve, majd ha meghalok, fölkel a nap, s minden megolvad. Az álom. A farkas. A vasfog. A hó. A szél, a hango. Álomból – alvás. (*Föül*) Már meghaltam. Mindjárt ledőlök. Ha nem volnék halott, már megöltem volna magam. Mi ez a fagy, itt bent ez a fagy? A láz éget – de ez jeges. Semmit sem ér az igazság, ha gyűlölet van benned. Mit végeztem? Végeztem valamit? Itt ülök egy nagy seb közepén – akkora, mint egy kráter. Ha körbetapintok, a belseje lágy, hideg, savószínű. Ülök a mélyén, és saját halálom siratom.

Az öregasszony jön

ÖREGASSZONY Bekopogott hozzám a lánya. Ne emészd magad, aranyoskám, mondom, virrasztok én, megvárom. Hozd már be, aszongya. Máma már másodszor, mondom. Micsoda hűhó volt! Apóka is künn van. *(Az öregasszony lábra segíti Shakespeare-t)* Mit nem csinálnak!... *(Megtapogatja)* Jézusom, milyen fagyos!

SHAKESPEARE Bolondság. Szabad ég alatt. Mit csináltam?

ÖREGASSZONY Megvolt rá az oka.

SHAKESPEARE Berúgtam.

ÖREGASSZONY Nem hallott valamit az elébb?

Én hallottam valamit, istenuccse. Hallottam én már egyszer ilyen dörrenést a hófúvásban. Még lány koromban. Aszongyák, szemrevaló lány voltam... Régen volt, magának még az apja se született meg akkor! De én emlékszek rá. Mintha ott az ösvényen futott volna valaki az elébb. Csak van szemem! Miért is csavarog kint ebbe az istentelen időbe ez az én apókám? Sokat akar a szarka...

SHAKESPEARE Támogass be. Támogass.

ÖREGASSZONY Tessék csak jönni. Jaj, istenem.

SHAKESPEARE Gyűjtsanak be nálam. Átfagytam.

ÖREGASSZONY Begyűjtünk hát. De be ám. *(Kitámogatja Shakespeare-t)*

HATODIK SZÍN

Hálószoza. Baloldalt csipkés takaróval fedett ágy. Az ágy mellett éjjeliszekrény. Mellette szék. Jobbra ajtó. Shakespeare az ágyban fekszik. Az öregasszony ott áll a szobában

ÖREGASSZONY Le kéne mennem. (*Shakespeare nem felel*) Hát akkor még maradok egy kicsit. Maj szól a fiam, ha itt az ideje. (*Csend. Az öregasszony leül a székre*) Leülhetek? Igencsak elfáradtam. (*Ujjait széttárja, s kezét nézegeti*) Mindig azt kívántam, hogy ő haljon meg előbb. Kár volt. Ott feküdt a hóba. Mellette mentem el. Mér is nem szólt, mikor kiment? (*Nem kap választ*) Jólesett volna, ha mégis mond annyit, hogy hát jól a gondját viseltem... Nem enne valamit? Hagyjam aludni?

SHAKESPEARE Végeztem valamit?

ÖREGASSZONY Alhatna egyet. Mér nem próbálja meg?... Ez mind a miatt a bekerítés miatt esett. Megmondtam én akkor ott a kertbe, nem lesz ennek jó vége. Nem hallgatott rám. Ráírta a nevit arra a papirosra, mind csak azon vót az esze. Ez segítség? Csöndes a ház, mióta az öreg elment. Se ki, se be senki. Egy idegen háza. Micsoda évek jönnek!

SHAKESPEARE Végeztem valamit?

ÖREGASSZONY Bolondságot kérdez. Nem akarok terhire lenni. (*Egy kis szünet*) Ellátom én mind a kettőnk dolgát, már ahogy tőlem telik... Meg akarta nézni azt az akasztott lányt, hogy végezte... (*Vállat von*) Az nem futott a pénz után, mint mások. Tudom is én...

SHAKESPEARE Nagyon hideg van.

ÖREGASSZONY Az öreg se ült meg az asszony szoknyáján. Csak multság volt neki az asszony-nép. „Hadd mék ki játszani! Eluntam magam idebe.” Mint a gyerek. Mit tudom én, mit akart. (*Vállat von*) Ha a korszó megreped, össze kell drótozni – ne azon törjük a fejünk, ki repesztette el. Elrepedt – kész.

JUDIT (*kintről*) Anyánk van itt.

SHAKESPEARE (*halkan az öregasszonyhoz*) Alszom.

JUDIT (*kintről*) Apám!

Csend

SHAKESPEARE (*halkan az öregasszonyhoz*) Element már?

ÖREGASSZONY (*az ajtóhoz lép, és halkan kiszól*) Judit, lelkem...

Válasz nem jön. Shakespeare kikel az ágyból, és az ajtóhoz megy és hallgatózik

SHAKESPEARE (*halkan az öregasszonyhoz*) Még itt van.

Az öregasszony a székhez megy, és újra leül

ÖREGASSZONY Ezért még elővesznek.

Shakespeare elhúzódik az ajtótól. Csend.

Kopogás hallatszik

JUDIT (*kintről*) Apám, anya van itt. (*Kopog*)

Apám. (*Kopog*) Nyissa ki az ajtót! (*Kint egy öregasszony sírása hallatszik. Ismét kopogások az ajtón. Kintről rángatják a kilincset, a kopogás egyre hangosabb. Judit kintről*) Apám, nyissa ki az ajtót. Anya sír. Apám, tudom, hogy hallja. (*A két nő zörgeti kintről az ajtót. A sírás egyre hangosabb és elkeseredettebb. Hirtelen egészen hisztérikussá válik. Az öregasszony fölkel, és lassan, módszeresen megveti az ágyat. Judit kintről*)

Apám. Engedjen be. Hogy mer ilyet tenni? Úgy bánik velünk, mint az állatokkal. Apám. Miért nem veri meg? Elég kegyetlen hozzá. Megtette máskor is. Jöjjön csak ki, s üsse meg. Apám. Gyűlöljük, tudja meg. Kegyetlen. Gonosz. Utálatos. Vadállat. (*Vadul döngetik, rugdalják, rázzák az ajtót. Valaki karistolja kintről. A síró öreg feleség felzokog, és hisztérikusan sikoltozik. Judit kintről*) Kelj föl, anyám. Összeesett. Csak ne fogja be a fülit, majd teszek én róla, hogy meghallja! Majd teszek én róla, de teszek ám. Már a földön

fetreng, ruháját szaggatja. Csupa vér a keze – nézze meg!!

SHAKESPEARE *(mintegy magának)* Nagyon hideg van.

JUDIT *(kintről)* Édesanyám! Hagyja abba! Hagyja... Ne, ne, ne! Segítség! Apa!

SHAKESPEARE *(mint előbb)* Hideg, hideg.

ÖREGASSZONY *(halkan)* Kinyitom az ajtót.

SHAKESPEARE Ne. Ezt ismerem. Harmincöt évvel ezelőttről. Ugyanígy volt. *(Az éjjeliszekrényre mutat)* A végrendeletem. Ott. Adja ide.

JUDIT *(kintről)* Ezért még megfizet. Van Isten az égben. Már a haját tépi anyám. Szörnyű, szörnyű. Ez járja, mióta élek. Napról napra. Megölöm magam.

Az öregasszony kotorász az iratok közt az éjjeliszekrényen. Három összefűzött lapot talál

SHAKESPEARE Az az. Igen. Az.

Az öregasszony odaadja Shakespeare-nek a lapokat. Mindketten az ajtónál állnak

JUDIT *(kintről)* A szívéhez kapkod. Mi ez?

Kint a feleség hörgése hallatszik

SHAKESPEARE *(halkan, megvetően mosolyogva)*

Kapkod! *(Az ajtó alatt kitolja a papírlapokat)* Itt van minden. A jussod: a törvényes rész. És ráadásul az ágy.

A túloldalon valaki elkapja a papírlapokat, s áthúzza az ajtó alatt. A sírás halkul, de nem marad abba

JUDIT *(kintről)* Álljon fel. Majd segíték. Próbálja meg. *(A hangok lassan távolodnak az ajtótól)* Úgysem enged be. Mondtam, hogy ne jöjjön el. Eztán nem engedem ide. Nem állunk vele szóba többet. Majd észbe kap, mikor már késő lesz. Erre.

A sírás elhal. Csend van

ÖREGASSZONY Ezért jött?

SHAKESPEARE Nem. De most majd megnyugszik.

ÖREGASSZONY Megvettem az ágyat.

SHAKESPEARE A széket... *(Leül a székbe. Behunyja szemét. Törődött, gyenge)* Hideg van. Huzat. Ez az ajtó... Csak nem törték be? *(Az öregasszony az ajtóra pillant)* Hallgatnom kell. Fehér hernyók fekete tintát eresztenek. Karistolás, karistolás.

ÖREGASSZONY Mi?

SHAKESPEARE Végeztem valamit? Végeztem bármit?

Kopogás az ajtón

ÖREGASSZONY Ki az?

FIÚ *(kint)* Anyám! *(Az öregasszony megnyitja az ajtót. A fiú bejön)* Ki karistolta össze így az ajtót? A fele festék legyött.

ÖREGASSZONY Elkészültek?

FIÚ Ei.

ÖREGASSZONY Magamra kapom a kabátom. *(Elhallgat)* De hadd kérdek előbb valamit. Volt nálad puska?

FIÚ Nem mi lőttük le. Nálunk nem volt fegyver.

ÖREGASSZONY Akkor megyek veled a templomba. *(Shakespeare-hez)* Isten áldja.

FIÚ Majd megyek maga után. *(Az öregasszony elmegy, a fiú becsukja utána az ajtót)* Mit látott?

SHAKESPEARE Semmit.

FIÚ Látnia kellett. Ebben a holdfényben, ezen a havon... mintha nappal volna!

SHAKESPEARE Nem hazudok halálom óráján. *(A fiú egy pillanatra megnézi Shakespeare-t. Shakespeare ismét behunyja szemét)* Láthatod rajtam. Az arcomon.

FIÚ Igen rossz bőrben van.

SHAKESPEARE Sokat áldoztam erre, az ifjúságom, a legjobb erőm... erre az Új Kúriára.

Hogy itt éljek biztonságban. Nagy hiba volt. Keserű a szám íze. Fölfordul a gyomrom, ha magamra gondolok... mi mindent tehettem volna! *(A fiú az ajtóhoz lép, és hallgatózik)* Képtelenség! Képtelenség! Űvöltöttem, ha szenvedtek, de megostorozták, fölakasztották őket, hogy én szabad legyek. Ez itt a kérdés, nem az, hogy miért írtam alá azt a papírost. Igen, igen, ha asztalnál ültem, ha öltöztem, ha vetkőztem, mindig, mindig fogdmegek cinkosa, hóhérok segédje voltam. Ha gyerekek rongyokba járnak, mi vagyunk a süvöltő szél. Ha nincs kenyér az asztalon, mi tettük tönkre a vetést. Ha szakad a tető, mi vagyunk a vihar. Isten teremtett minden elemet, de mi zúdíttuk őket a nyomorult nyakába. Ebek harmincadján minden: vagyon, szellem, tehetség. De lopott kincsnek nincs értéke. Tekintély, méltóság semmit se ér: lopott kincs. A fenség – még az is lopott kincs.

A fiú Shakespeare-hez lépett

FIÚ Egyforma volt a holdfényben mindenki. Nem jól láttam... Én lőttem le.

SHAKESPEARE Hát találkoztatok. Apa és fia.

FIÚ *(nyugodtan)* Nem jelentem föl magam. A magunk földjéért harcolunk. Énnélkülem meghátrálnának. Majd később megyek ki. Ha anyám már lepihent. Nehezemre esnék most találkozni vele. Nem szép dolog, tudom.

SHAKESPEARE Egy gyilkos vallja meg az igazságot egy halottnak. Az egész emberiségről csak mi merjük kimondani az igazságot?

Kopogás az ajtón

FIÚ Ki az?

COMBE *(kintről)* Combe.

SHAKESPEARE Nyisd ki.

A fiú kinyitja az ajtót. Combe belép. A fiú rög-

tön bezárja utána az ajtót. Combe végigméri a fiút, majd Shakespeare-hez fordul

COMBE Remélem, nem zavarom. Csak nincs valami baj?

SHAKESPEARE A piruláim... ott vannak, ott az asztalon, volna szíves...

Combe az éjjeliszekekrényhez lép, s fölmarkolja Jonson üvegcséjét

COMBE Ez az?

SHAKESPEARE Köszönöm.

COMBE *(odaadja az üvegcsét Shakespeare-nek, majd a fiúhoz fordul)* Sajnálom az apádat. Rendes ember volt. A bekerítést azért megcsináljuk.

FIÚ Hát a maguk táborából lőttek rá!

COMBE Megmondtam az embereimnek: ne puskával, bottal. Valaki nem fogadott szót. Mert félt tőletek. Az is lehet, hogy közületek találta el valaki. *(Shakespeare-hez)* Azért jöttem, hogy megkérdejem, mit látott, mit hallott. Azt mondják, ott volt.

SHAKESPEARE Semmit.

COMBE Sajnálom. Hivatalból meg kellett kérdeznem. *(A fiú nevet)* Ha a mieink közt van a tettes, megbüntetjük.

Shakespeare kezdi beszédni a pirulákat

FIÚ Mi a különbség köztünk? Maga elveszi a földünket! És ha harcolunk érte: mi vagyunk a gazemberek!

COMBE Ami apádat illeti, jogod van az igazsághoz. Nekem kell igazságot szolgáltatnom. Még ha erkölcsileg felelős vagy is azért, ami történt.

FIÚ Erkölcsileg felelős! *(Nevet)* Bolond! Úgy beszél a törvényről, mintha annak valami köze volna az igazsághoz! Hogy is szolgáltathat nekünk igazságot maga? Hisz tolvaj! Ha fölakasztatja az apám gyilkosát, miért teszi? Tán az igazságért? Nem. Csak azért, hogy mentse a szajrét!

COMBE (*Shakespeare-hez*) Remélem, hamarosan talpra áll.

A fiú kinyitja az ajtót. Combe kimegy. A fiú ismét bezárja az ajtót. Shakespeare még néhány pirulát vesz be

FIÚ Elmegyek innen, messze, ahol még van számomra hely. Szabad akarok lenni. Sírni, üvöltöni tudnék a szabadságért. Kint a mezőn néha föl-mászom egy magas fára, megülök egy ágon, és ráz a zokogás. Szabadságot akarok. Szabadságot! Azt, hogy senki se hallgatózzon utánam, ha Istent dicsérem zengő énekszóval. Isten útján akarok járni, híven, félelem nélkül, olyan szelíden, mint egy gyermek. (*Shakespeare szedi a pirulákat*) Mind elmegyünk. Rászántuk magunkat. Nem viszünk magunkkal semmit, csak az ekét meg a Bibliát. (*Szünet. Hangot vált*) Nincs most időm töprengenem apám halálán, meg hogy mi lesz a földdel, a paktummal, a szerződésekkel. . . Én öltem meg. De ezt még nyugodtan végig kell gondolnom. Istennél a döntés. Talán Ő akarta így. Miért rakott volna másképp választott gyermekére ilyen szörnyű keresztet? Isten keze munkált valamiképp ebben is. (*Az ajtóhoz lép, s kinyitja*) A kulcs? . . .

SHAKESPEARE Menj, temesd el apádat.

A fiú kinyitja az ajtót, megáll az ajtónyílásban. Shakespeare még több pirulát vesz be

FIÚ (*nyugodtan*) Ha meggondolom. . . nem olyan biztos, hogy én lőttem le. Elsütöttem egy puskát én is, ezt nem tagadom. De ez semmit sem bizonyít. Más is rálőhetett. Megölni egy fegyvertelen embert: ez Combe-ra vall. Ezt még tisztáznom kell magamban. Lehet, hogy oktanul vádolom magamat. (*Távozik. Az ajtót nyitva hagyja*)

SHAKESPEARE Mióta vagyok halott? Mikor roskadok már le? Koldusok ujjáról húzni le a

gyűrűt! Csupa balfogás. Végeztem bármit is? (Még egy pirulát vesz be) Nyüglődni, várni évekig... hizlalni a testet... mosdatni ezt a hullát... Végeztem valamit?... Végeztem bármit? (Nézi markában a pirulát) Halálos cukor. (Lenyeli) Végeztem bármit a világon?

Ledől a székről a padlóra. Judit belép a szobába, meglátja Shakespeare-t. Legyűri ijedtségét. Temetésre harangoznak. Közelről szól, de nem olyan hangosan, mint a kertben. Judit Shakespeare-hez lép, és gyorsan megigazítja testét a padlón. Shakespeare remeg és rángatózik

JUDIT Semmiség. Egy kis roham. (Az éjjeliszekrényhez siet. Izgatottan végigkutatja. Szétszórja a papírokat, néhányat eltép. Shakespeare nyög és reszket. Judit magában beszél, míg kutat) Semmi. Semmi. (Az ajtóhoz szalad, és kikiált) Semmi! Ha új végrendeletet írt, az a fiskálisnál lesz. (Visszafut az ágyhoz. Sír. Kutat a párna alatt. Shakespeare már kiszenvedett. Judit sírva) Semmi. (Kutat az ágynemű közt. Letérdel, s benyúl az ágy alá is. Sír. Fönláll, s kutat tovább a matrac alatt...)